

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Emma Šiplová

Matka a dcera v románu *Mlčení* od Teolindy Gersão

Mother and daughter in the novel *Silence* by Teolinda Gersão

Poděkování

Mé vřelé poděkování patří Mgr. Karolině Válové Ph.D. za cenné rady, neskutečnou trpělivost a ochotu pomoci, kdykoli bylo potřeba.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni, dne 21. srpna 2023

Emma Šiplová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vztahem mezi matkou a dcerou v románu *Mlčení* (*O Silêncio*) z roku 1981 od současné autorky Teolindy Gersão. Román, oceňovaný zejména pro jeho nadčasovost se skrz dvě generace žen snaží upozornit na problémy tehdejšího Portugalska a zdůraznit důležitost komunikace mezi lidmi, kteří po Karafiátové revoluci nevěděli, jak naložit se svobodou, kterou získali. Hlavní hrdinky vstupují do světa mužů, ale neschopnost dorozumět se jim znemožňuje stát se jeho součástí. Jejich osudy se navzájem zrcadlí a jsou závislé jedna na druhé. Příklad tragického osudu matky dá sílu dceři najít svůj hlas, měnit vlastní život a být svobodná. Cílem práce je analyzovat vztah matka-dcera v románu z různých úhlů pohledu, z nichž ty hlavní jsou: rodina, dvě portugalské generace žen a láska, intimita ve vztahu k mužům.

Abstract

This bachelor's thesis examines the relationship between mother and daughter in the 1981 novel *Silence* (*O Silêncio*) by contemporary author Teolinda Gersão. The novel, particularly appreciated for its timelessness, seeks to highlight the problems of Portugal at the time through two generations of women and to emphasize the importance of communication between people who, after the Carnation Revolution, did not know what to do with the freedom they had gained. The protagonists enter the world of men, but their inability to communicate prevents them from becoming part of it. Their fates mirror and depend on each other. The fate of the mother will give strength to the daughter to find her voice so that she can change her life and be free. The aim of this thesis is to analyse the mother-daughter relationship in the novel from different points of view, the main ones being: family, two Portuguese generations of women and love, intimacy in relation to men.

Klíčová slova

matka; dcera; feminismus; portugalský román; svoboda; patriarchát

Key words

mother; daughter; feminism; Portuguese novel; freedom; patriarchy

OBSAH

ÚVOD.....	6
1. ŽIVOT A DÍLO TEOLINDY GERSÃO.....	8
2. ROLE ŽEN V PORTUGALSKU V OBDOBÍ 30. –80. LÉTA 20. STOLETÍ.....	10
2.1. SALAZARISMUS A JEHO IDEÁL ŽENY	10
2.2. REVOLUCE A BOJ ZA ŽENSKÁ PRÁVA.....	12
2.3. BOOM ŽENSKÉ LITERATURY NA KONCI 70. LET	14
3. ROMÁN <i>MLČENÍ</i>	16
3.1. LAVÍNIA A ALFREDO	18
3.2. LÍDIA A AFONSO	21
4. MATKA A DCERA PODLE LUCE IRIGARAY A SNY TEOLINDY GERSÃO.....	24
4.1. VZTAH MATKA-DCERA JAKO JÁDRO ŽENSKÉ IDENTITY	24
5. VZTAH MATKY A DCERY V ROMÁNU <i>MLČENÍ</i>	26
5.1. MATKA A DCERA	26
5.2. NESVOBODA VS. SVOBODA	30
5.2.1. <i>Ekofeminismus</i>	35
5.3. LÁSKA, SEXUALITA A INTIMITA	36
5.3.1. <i>Lavinia</i>	36
5.3.2. <i>Lidia</i>	37
5.3.3. <i>Potrat jako symbol svobody</i>	38
ZÁVĚR	40
RESUMÉ	43
RESUMO	44
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	45

Úvod

Ve své bakalářské práci se budu zabývat románem *Mlčení*¹ (O Silêncio, 1981) od současné portugalské autorky Teolindy Gersão², která se stala významnou představitelkou literárního proudu po Karafiátové revoluci v roce 1974.

V první části práce si představíme život a dílo Teolindy Gersão, která již během mladých let našla zálibu v literatuře. Po dokončení studia germánské literatury v Coimbre a v Berlíně, začala učit na univerzitách jak v Portugalsku, tak v Německu. Od roku 1995 se již věnuje pouze autorské tvorbě a její knihy se stále těší značnému světovému ohlasu. Teolinda Gersão získala hned několik prestižních cen, včetně ocenění od Mezinárodní asociace kritiků.

Ve druhé části nastíníme historický kontext díla *Mlčení*, který přiblíží ženskou roli v průběhu Salazarovy diktaury až do jeho pádu, a feministické vlivy “ženské“ literatury od konce 70. let minulého století. Hlavními postavami děl Teolindy Gersão jsou ve většině ženy, které touží po svobodě a jejím často užívaným tématem jsou mezilidské vztahy, skrz které naráží na problémy portugalské společnosti.

Ve třetí části bakalářské práce si vyjasníme některé myšlenky ze sekundární literatury použité k analýze vztahu matky a dcery v románu. Jedná se především o literární článek od QIU Xiaoqing s názvem *Pohled Luce Irigaray na vztah mezi matkou a dcerou* (Luce Irigaray's View on Mother-Daughter Relationship, 2017), který představuje teorie problematiky vztahu mezi matkou a dcerou belgické autorky Luce Irigaray. Nefunkčnost tohoto vztahu je podle ní způsobena patriarchální společností. Autorka vyzdvihuje důležitost komunikace, zejména mezi matkou a dcerou, ve které vidí cestu k vybudování ženské identity ve společnosti. Další sekundární literaturou je práce *Svět snů v díle Teolindy Gersão* (O Mundo onírico em Teolinda Gersão, 2007), která objasňuje symboliku snů v dílech Teolindy Gersão, která je důležitá pro pochopení jejich přítomnosti v románu *Mlčení*.

Čtvrtá kapitola bakalářské práce přiblíží děj, znaky a hlavní témata zkoumaného románu a charakterizuje jednotlivé postavy, prostřednictvím vztahů hlavních hrdinek a jejich partnerů, které představují dvě generace portugalské společnosti, autoritářskou a porevoluční. Lavínia je

¹ GERSÃO, Teolinda. *Mlčení*. přel. Lada Weisssová. Praha: Torst, 2009. ISBN 978-80-7215-370-1-9.

² V celé práci budu uvádět a skloňovat jména v původním portugalském tvaru, tedy nepřechýlená.

žena, která přišla o svou identitu v momentě, kdy jako cizinka se svou dcerou emigrovala do Portugalska, aby si vzala Alfreda, konzervativního muže, který dbá na řád, a proto potřebuje svou partnerku ovládnout. Na druhou stranu její dcera Lídia již představuje generaci žen, které touží po svobodě a mají možnost aktivně měnit svým hlasem svět. Se svým partnerem Afonsem se neustále snaží navázat hlubokou konverzaci, kterou by ho vytáhla z jeho pragmatického světa. On ji však jako muž nedokáže porozumět a pokouší se její volnomyšlenkářství omezit. Partnerské vztahy obou žen se v díle zcela zrcadlí, zatímco jedna je uzavřená a zřekla se pro svého muže svého vlastního já, druhá je nespoutaná a své štěstí a sny staví na první místo, i kdyby měla o svého partnera přijít.

Poslední část bakalářské práce má přínos analytický, zabývá se vztahem mezi matkou a dcerou v románě ze tří různých úhlů pohledu: rodina, dvě generace portugalských žen a láska, intimita ve vztahu s muži.

1. Život a dílo Teolindy Gersão

Teolinda Maria Sanchez de Castilho Gersão Gomes Moreno³ se narodila 30. ledna 1940 v Coimbre. Její otec, povoláním lékař, měl velikou zálibu v psaní básní a povídek ve volném čase, a ačkoli žádné z jeho děl nebylo nikdy publikováno, jeho vášeň pro literaturu rozhodně ovlivnila pozdější tvorbu jeho dcery. Teolinda Gersão započala svou akademickou dráhu na soukromé škole v Coimbre, kde se sházelo několik studentů portugalského či německého původu a styl výuky byl na tehdejší dobu veden velmi svobodně a netradičně. Právě toto období a zejména kontakt s německými dětmi, autorku jistě nasměrovaly ve výběru svého budoucího zaměření na vysoké škole. Ve svých středoškolských letech se Gersão kromě literatury, intenzivně věnovala hře na klavír, ze které dokonce absolvovala šestiletý cyklus na coimberské konzervatoři. Po dokončení střední školy se rozhodla pro studium germánské filologie na Filozofické fakultě v autorčině rodném městě, který jí umožnil zúčastnit se dvousemestrálního studijního pobytu na Univerzitě v Tübingenu v Německu v roce 1961. Po absolvování Coimberské univerzity v roce 1963 Gersão pokračovala ve svém studiu německé literatury na Technické univerzitě v Berlíně.⁴ Během jejího pobytu v Německu si akorát tak utvrdila lásku, kterou cítila ke své rodné zemi a obdivovala její spontánnost a otevřenost.⁵

Po návratu do Portugalska se hlavním domovem spisovatelky stal Lisabon. Od roku 1965 vyučovala německou a anglickou literaturu na tamější Filozofické fakultě a po pádu diktátorského režimu v roce 1974, přijmula nabídku učit na Nové lisabonské univerzitě, kde působila jako profesorka německé literatury a komparatistiky až do roku 1995, kdy akademickou půdu finálně opustila, aby se věnovala výhradně své literární tvorbě.

Teolinda Gersão je autorkou osmnácti titulů, novel a povídkových sbírek, které významně přispěly k literární scéně Portugalska a stále fascinují čtenáře po celém světě. Za své dílo byla oceněna řadou prestižních cen, jako například za její první román *Mlčení* (O Silêncio, 1981)⁶, díky kterému se stala laureátkou ceny portugalského PEN klubu v roce 1981, kterou o

⁴ WEISSOVÁ, Lada. „Příběhy o potřebě dorozumění.“ In GERSÃO, Teolinda. *Mlčení*, Praha: Torst, 2009, s. 127-128. ISBN 978-80-7215-370-1-9.

⁵ THOMAS ALMEIDA, Inês, „Entrevista com Teolinda Gersão.“ In *Berlinda* [online], [cit. 2023-06-02]. Dostupné z: <https://www.berlinda.org/magazine-teolinda-gersao-entrevista>.

⁶ GERSÃO, Teolinda. *Mlčení*. přel. Lada Weissová. Praha: Torst, 2009. ISBN 978-80-7215-370-1-9.

několik let později obhájila s románem *Sluneční kůň* (O Cavalo de Sol, 1989). Hlavní postavou knihy je Vitória, které jízda na koni dává pocit uspokojení, když v dokonalé souhře splyne s hrdým zvířetem, které svým tělem ovládá. V této schopnosti propojení těla najde způsob, jak se dorozumívát se světem. Jediný, u koho k takovému spojení není schopna je její protějšek Jerónimo, který nechápe Vitóriinu tělesnost a z čiré bezradnosti ji proto skoro zabije.⁷

Autorka dále obdržela prestižní ocenění Obce portugalských spisovatelů za román *Dům U koňské hlavy* (A Casa da Cabeça de Carvalho, 1995) a za sbírku povídek *Nahodilé příběhy* (Histórias de Ver e Andar, 2002). Mezinárodní asociace literárních kritiků ji v roce 1999 ocenila hlavní cenou za prózu novelu *Klávesy* (Os Teclados, 1999). Protagonistkou a vypravěčkou tohoto díla je mladá Júlia, která miluje hru na klavír. Hudba je pro ni prostředkem komunikace se světem, kterému nerozumí. Zároveň se skrz hru na klavír snaží uklidnit chaos ve svém nitru, aby mohla skutečně pochopit sebe sama. Necháává se unést *hudbou světa*, aby světu porozuměla. V románu splývá hudba s literaturou a místy je patrné, že ke čtenáři nemluví Júlia, ale sama autorka.⁸

Knihy Teolindy Gersão vyšly v překladech do úctyhodné škály jazyků, konkrétně do angličtiny, němčiny, arabštiny, chorvatštiny, rumunštiny, italštiny, holandštiny a její životní dílo navíc inspirovalo k vytvoření několika divadelních adaptací jejích románů, které se kromě Portugalska hrály i na jevištích v Německu a Rumunsku a mohou se těšit skvělých kritik.

Kdybychom chtěli dílo Teolindy Gersão zařadit do literárního směru, časově i stylově v něm najdeme silný vliv postmodernismu, zejména v prvních dílech z 80. a 90. let. Autorka často ve svém psaní experimentuje s jazykem, nerespektuje časovou chronologii děje a hraje si s interpunkcí, jako je to u tohoto směru běžné. Ve svých dílech prezentuje různé úhly pohledu na portugalskou společnost a pojetí života. Protagonisty próz, na které se specializuje zejména, jsou spíše bohémové a umělci, mezi které ostatně sama patří, a do kterých promítá své vlastní osobní prožitky a zkušenosti. Jedny z hlavních témat jejích děl jsou např. nezbytnost svobody a komunikace, kterými autorka reaguje na sociokulturní problémy Portugalska. Žena se v románech Teolindy Gersão objevuje jako jedinec toužící po svobodě, se sny a chutí prozkoumávat svět. Často se stanou prostředníky propojující různé společenské skupiny.⁹

⁷ WEISSOVÁ, 2009, s. 103.

⁸ WEISSOVÁ, 2009, s. 104-105.

⁹ GAISLEROVÁ, Anna. *Motiv vody v románu Mlčení od Teolindy Gersãové* [online]. Praha, 2021, s. 11-12 [cit. 2023-07-20]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150286/130318119.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

2. Role žen v Portugalsku v období 30. –80. léta 20. století

V následující kapitole si představíme historický vývoj role žen v Portugalsku od vzniku Nového státu v roce 1933 až do boomu tzv. ženské literatury na konci 70. let minulého století. Teolinda Gersão již ve svém románu *Mlčení* zasazuje do portugalského prostředí některé poznatky feministických teorií, a proto se v druhé kapitole věnuji právě této problematice, které předchází období Salazarismu. Přiblížení role ženy v autoritářském Portugalsku je zásadní pro pozdější pochopení děje románu, zejména v kontextu postavy Lavínie, která tuto generaci reprezentuje.

2.1. Salazarismus a jeho ideál ženy

S nástupem k moci Antónia de Oliveira Salazara a vznikem tzv. Nového státu (Estado Novo) v roce 1933, započalo v Portugalsku období diktatury. Byla přijata nová ústava, parlament ztratil své pravomoci a všechny opoziční politické strany byly rozpuštěny. Jedinou fungující stranou za dob autoritářského režimu se stal Národní svaz (União Nacional), který byl zcela odpovědný ministerskému předsedovi Antóniu Salazarovi. Ženy získaly volební právo, ačkoli bylo podmíněno vyšším univerzitním vzděláním, které v té době nebylo lehké pro ženu získat. Oproti tomu volební právo mužů bylo podmíněno pouze schopností číst a psát.¹⁰ Důležitými orgány, klíčovými pro chod režimu byly: církev, armáda, korporativní systém, Národní svaz a také tajná policie – PIDE, jejíž moc v průběhu let značně rostla a ovlivňovala životy občanů. Strach se zatčení, tresty smrti či hrozba tzv. táborů smrti v zámoří byly na denním pořádku tehdejšího Portugalska a obyvatelé si nemohli být jistí komu mohou věřit. Hlavním úkolem tajné policie bylo pronásledování komunistů a likvidace veškerého spojení mezi Portugalskem a zahraničními agitátory. V roce 1945 byl založen zvláštní tribunál zabývající se politickými zločiny, ve kterém obžalovaní byli označováni za „nebezpečné pro společnost“, za což mohli být odsouzeni až na mnoho let do vězení. Další nedílnou součástí

¹⁰ DIBALOVÁ, Dominika. *Os aspetos da feminilidade no romance O Silêncio de Teolinda Gersão* [online]. Brno, 2017, s. 12 [cit. 2023-07-21]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/qjc50/bp_dibalova.pdf?lang=en.

autoritativního režimu byla censura, jakožto oblíbený prostředek k utvrzení kontroly nad děním státu a potlačení svobody slova, spolu s myšlením občanů.¹¹

Pro Salazara byl překvapivě také jeden z nejdůležitějších nástrojů v šíření svých myšlenek idealizovaný obraz matky, který mu sloužil k dosažení jeho vizionářských plánů s Portugalskem. Často využíval jako záminku tzv. mýtus o mateřství, který je založený na domněnce, že žena nedosáhne skutečného naplnění, dokud se nestane matkou. Tato myšlenka se opakovaně objevovala v dobách Salazarovy vlády v rámci přestavování portugalské společnosti.¹² Zneužíval ženské tělo ve své politické hře, ve které se pod rouškou národní jednoty snažil spojit portugalský národ.¹³ Tehdejší ideál ženy nebyl nic jiného, než matka starající se o domácnost a výchovu dětí, na což byla také celý život připravována. Salazarův důraz na odlišnosti pohlaví a šíření lživých mýtů, které tyto „přirozené rozdíly“ podporovaly, měly za cíl pevně ustanovit role žen a mužů ve společnosti.

Kromě role matky měly ovšem ženy také úlohu ekonomickou. Jejich úkolem byl spořivý chod domácnosti, kterým měly, alespoň naoko, částečnou zodpovědnost za blahobyt celého Portugalska.¹⁴ Staly se pilířem Salazarovy velké rodiny, jak rád prezentoval portugalský národ. Oslavoval heslo *Deus, Pátria e Família* (Bůh, vlast, rodina), na kterém byla založena celá ideologie Nového státu. Tato „Salazarova trojice“ odrážela hodnoty konzervativní společnosti silně postavené na katolické víře a stala se motem portugalského autoritářského režimu.

Carolyn Kendrick ve svém literárním článku *Vyvrácení mateřského mýtu v portugalské literatuře: Studie díla Abrahámovo údolí od A. B. Luis* (Refuting the Myth of Motherhood in Portuguese Literature: A Study of Agustina Bessa Luís "Vale Abraão", 2003) řeší postavení ženy v Portugalsku během Salazarovi vlády a představuje problematiku tehdejší šířené ideologie. Pro hlubší kontext zmiňuje výklad Darlene J. Sadlier, která ve svém díle *Otázka jak: Ženy spisovatelky a Nová portugalská literatura* (The Question of How: Women Writers and New Portuguese Literature, 1989) představuje další prostředky šíření těchto myšlenek, které začaly vznikat na portugalském území po založení Nového státu. Mezi ně patřily státem řízené organizace, které měly za úkol propagovat tehdejší tradiční hodnoty. Ty nejznámější z nich

¹¹ZÁVĚŠICKÝ, Jan. „Salazarovo Portugalsko: jaké bylo?“ In Listy [online]. 2004, 6 [cit. 2023-07-20]. ISSN 1210-1222 Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=046&clanek=060415>.

¹²KENDRICK, Carolyn. „Refuting the Myth of Motherhood in Portuguese Literature: A Study of Agustina Bessa Luís `Vale Abraão." In Rocky Mountain Review of Language and Literature [online]. 2003, 57(2), s. 43 [cit. 2023-07-18]. ISSN 03611299. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1348392>.

¹³KENDRICK, Carolyn. „Refuting the Myth of Motherhood in Portuguese Literature: A Study of Agustina Bessa Luís `Vale Abraão." In Rocky Mountain Review of Language and Literature [online]. 2003, 57(2), s. 46 [cit. 2023-07-18]. ISSN 03611299. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1348392>.

¹⁴FERREIRA, Ana Paula. „Home Bound: The Construct of Femininity in the Estado Novo.“ In Portuguese Studies [online]. 1996, 12(2), s. 135 [cit. 2023-07-18]. ISSN 02675315. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41105752>.

byly například *Obra das Mães para a Educação Nacional (OMEN)* založena roku 1937 a *Mocidade Portuguesa Feminina*, které spolu úzce spolupracovaly v přípravě mladých dívek pro budoucí roli matky v domácnosti.

Dále autorka ve svém díle uvádí, že se spousta žen v Portugalsku snažila vyjádřit odpor k jejich předem určenému společenskému postavení, a to i přes nátlak autoritářství podporované censurou a hrozbu trestu. Během totality vznikaly organizace bojující za rovnost pohlaví, jako například Národní rada portugalských žen (*Conselho Nacional das Mulheres Portuguesas*), v čele s Elinou Guimarães, která se svými 2000 členy vyzývala vládu k přehodnocení šířené ideologie, a to zejména mýtu o rodině a mateřství. Bohužel tyto feministické skupiny neměly dostatek času a příležitostí dosáhnout jejich cílů, a to i z důvodu stoupajícího tlaku diktátorského režimu. Národní rada portugalských žen byla exemplárně rozpuštěna, její členky byly stíhány a Elina Guimarães, jako jedna z mnoha dalších, byla donucena opustit Portugalsko a odejít do exilu.¹⁵

2.2. Revoluce a boj za ženská práva

Dne 25. dubna 1974 v Portugalsku započal vojenský převrat tzv. Karafiátová revoluce (*Revolução dos Cravos*), jehož vrcholem byl pád Salazarova diktátorského režimu a s ním i konec Nového státu. Tento den označuje masové demonstrace občanů, které donutily přední představitele diktatury emigrovat do Brazílie. Průběh revoluce byl poklidný, a jejím hlavním symbolem se stal červený karafiát, jehož květy si vojáci vkládali do hlavní na znamení, že nehodlají prolít žádnou krev.

Vyhlášení svobody slova, dalo ženám konečně šanci vyjádřit nesouhlas k jejich společenskému postavení a požadovat důstojnější život. V roce 1974 získaly volební právo, podmíněné pouze věkovou hranicí 18 let a dosáhly formální rovnosti s muži před zákonem. Ačkoli demokracie vnesla do státu nově vznikající ideologie a společenské reformy, otázka rovnoprávnosti pohlaví nebyla do řešených témat zcela zahrnuta.

V období rekonstrukce státu se objevily hned tři feministické přístupy k řešení otázky ženských práv – liberální, radikální a socialistický. Tyto proudy se lišily zejména v interpretaci feministických záměrů, ať už to je právo rozhodovat se o svém těle či právo pracovat. Dále se stavěly odlišně ke vznikajícím otázkám spjatým k těmto tématům, mezi které bychom zařadily

¹⁵ KENDRICK, Carolyn. „Refuting the Myth of Motherhood in Portuguese Literature: A Study of Agustina Bessa Luís `Vale Abraão.`` In *Rocky Mountain Review of Language and Literature* [online]. 2003, 57(2), s. 47 [cit. 2023-07-18]. ISSN 03611299. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1348392>.

např. otázku ženské sexuality, problematiku násilí prováděné na ženách nebo práci v domácnosti. Radikální přístup tvrdil, že jádro ženského utrpení se nacházelo v prostředí rodiny, jakožto centra patriarchy, dále v sexuálním násilí a v poslední řadě v objektivizaci žen muži, kteří se ženami zacházeli jako se svým majetkem.¹⁶ Na druhou stranu socialistický proud feminizmu, včetně radikálnějšího marxistického, zasazoval diskriminaci žen spíše do pracovního kontextu a spojoval ji s třídním bojem.

Jedním z center boje za ženská práva se stala také akademická půda, která byla po 25. dubnu 1974 pro mnoho občanů a zejména politiků symbolem naděje na lepší budoucnost. Tuto naději s nimi sdílely také portugalské feministky, které vnímaly důležitou funkci vzdělání v chodu demokracie, která by pro dívky napříč zemí mohla znamenat šanci na lepší život, pokud by se vzaly v úvahu otázky týkající se ženských práv. Bohužel autoritářský režim způsobil velký skluz v oblasti sociálních věd, a to zejména v oblasti Sociologie vzdělávání (Sociologia da Educação) a Ženských studií (Estudos sobre as Mulheres), které byly v jiných evropských zemích zásadním přínosem v porozumění otázek týkajících se obou pohlaví.¹⁷

Chabé vzdělání zaměřené především na práci v domácnosti a výchovu dětí během diktatury vystřídal dlouhé období odmítání a diskriminování žen na akademické půdě, kdy se jim buď vůbec vzdělání nedostalo nebo s nimi bylo zacházeno jako s méněcennými. Portugalská vláda sice napadala vztah mezi vzděláním a prací, avšak genderové otázky týkající se vztahu mezi vzděláním a rodinnou nezahrnovali do diskuse a požadavky feministek byly ve většině utulávány. Levice feministické hnutí značně poškodila, když nazvala jejich nároky za buržoazní a její stoupenci dělali co bylo v jejich silách, aby feminismus očernili nebo utajili postupy tohoto hnutí před veřejností.¹⁸

80. léta znamenaly pro portugalské ženské hnutí zejména boj za změnu Občanského zákoníku, snahu o získání reprodukčních práv a autonomie rozhodovat se o svém těle. Dalším logickým krokem by bylo dosadit ženy do důležitých pozic v politice, kde by mohly vykonávat aktivně funkci ve prospěch ženských práv. Tento plán však nebyl vůbec jednoduchý, vzhledem k tomu, že nově aktivní role žen v politickém dění neměla značný vliv na jejich reprezentaci

¹⁶ MAGALHÃES, Maria José. „Movimentos feministas em Portugal 1970-2007“. In *As Faces de Eva: Perspectivas sobre a Mulher Portuguesa (1908-2007)* [online]. 2007, s. 6 [cit. 2023-07-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/259647794_Movimentos_feministas_em_Portugal_1970-20076.

¹⁷ MAGALHÃES, Maria José. „Movimentos feministas em Portugal 1970-2007“. In *As Faces de Eva: Perspectivas sobre a Mulher Portuguesa (1908-2007)* [online]. 2007, s. 4 [cit. 2023-07-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/259647794_Movimentos_feministas_em_Portugal_1970-20076.

¹⁸ MAGALHÃES, Maria José. „Movimentos feministas em Portugal 1970-2007“. In *As Faces de Eva: Perspectivas sobre a Mulher Portuguesa (1908-2007)* [online]. 2007, s. 6 [cit. 2023-07-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/259647794_Movimentos_feministas_em_Portugal_1970-20076.

v politice jako takové, kde se bohužel objevovaly jen zřídka, a už vůbec ne na důležitých postech.

Zásadním politickým objektem v boji za rovnoprávnost byla Komise o ženském statusu (Comissão sobre o Estatuto da Mulher), která měla za úkol zlepšit situaci žen v Portugalsku a dohlížet na ochranu jejich práv. V roce 1977 byl tento institut spojen s Kabinetem Premiéra (Gabinete do Primeiro Ministro) a v 90. letech byla přejmenována na Komisi za rovnost a práva žen (Comissão para Igualdade e Direitos das Mulheres).

2.3. Boom ženské literatury na konci 70. let

Celou první polovinu 20. století byla ženám upírána svoboda slova, která je odsoudila k mlčení. Ženská literatura byla cenzurovaná, protože prací ženy nemělo být psaní knih, nýbrž péče o domácnost a žena spisovatelka představovala pro tehdejší společnost něco nepřijatelného. Dříve se autorky často schovávaly za mužské pseudonymy, pod kterými vydávaly svá díla, avšak během 20. století jejich užívání nebylo tak časté.

Na konci 70. letech začal tzv. boom ženské literatury, kdy žena již není jen objektem literárního díla, nýbrž jeho samotným tvůrcem, resp. tvůrkyní. Ženské psaní bývá často spjato s feministickým hnutím, ale není to pravidlem, stejně tak, jako že jsou díla určena výhradně pro ženské publikum. Pojem „ženská literatura“ vzbuzuje v literární sféře velkou kontroverzi. Objevuje se dokonce otázka, jestli vůbec tato literatura opravdu existuje. Mnoho autorek, včetně Teolindy Gersão, se k tomuto literárnímu směru nechťejí hlásit, protože nechápou důvod jeho existence. Nesouhlasí s rozdělením literatury na ženské a mužské psaní, protože ženské autorky na rozdíl od mužů toto členění znehodnocuje.¹⁹

V Portugalsku byla ženská literatura úzce spjata s politickou a společenskou situací. Spolu s Karafiátovou revolucí v roce 1974 přišla i svoboda slova, která konečně prolomila ticho portugalských žen. Nová politická situace způsobila, že se do literatury začaly promítat feministické myšlenky a problematiky ženské role ve společnosti, s kterými se patriarchálně založené Portugalsko do té doby nesetkalo. Možnost dorozumění s okolním světem hraje v životě klíčovou roli a po desítkách let mlčení ženy konečně získaly hlas, aby zjistily, že jediný jazyk, který znají je pomyslný jazyk mužů.²⁰ Proto autorky ženské literatury začaly vytvářet

¹⁹ FARIA, Alexandra Sofia Cunha Correia de. *O Mundo Onírico em Teolinda Gersão* [online]. Porto, 2007, s. 23 [cit. 2023-07-20]. Diplomová práce. Universidade de Porto. Dostupné z: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/23128/2/tesemestalexandrafaria000093154.pdf>.

²⁰ WEISSOVÁ, 2009, s. 106.

jazyk, který by dokázal vystihnout myšlenky a pocity žen. Využily příležitosti a vrátily se ve svých dílech do temné minulosti, tentokrát však vyprávěné z pohledu ženy, tak dlouho umlčované muži, která konečně našla svůj hlas a rozhodla se ho aktivně používat k dosažení svých snů. V dílech se začaly objevovat tabuizovaná témata jako ženská intimita, emancipace a důsledky koloniálních válek ve společnosti. Literatura se stala dalším prostředím, kde ženy mohly svobodně rozvíjet svou identitu.

Jedny z prvních autorek řešící toto téma byly tzv. Tři Marie (Três Marias). Maria Isabel Barreno, Maria Teresa Horta a Maria Velho da Costa ve své sbírce textů *Nové portugalské listy* (Novas Cartas Portuguesas, 1972) poprvé otevřeně píšou o tématech jako je ženská sexualita, kritizují katolickou církev a vyjadřují odpor k tehdejšímu režimu. Strukturou díla, které míchá všemožné žánry (dopisy, eseje, básně atd.), se záměrně vymyká tradičnímu stylu psaní a znemožňuje jeho literární klasifikaci. Kniha vyšla v roce 1971, tři roky před Karafiátovou revolucí. Za jejich radikální názory byly všechny tři autorky trestně stíhány. Jejich odvaha však stačila probudit v lidech chtíč protestovat, který vyústil v obrovskou vlnu demonstrací proti režimu. Do celospolečenské debaty najednou vstoupily otázky války, násilí, diskriminace a absence svobody.²¹

V 80. letech začala aktivně vydávat knihy Teolinda Gersão. Ačkoli se k ženské literatuře zcela nehlásí z důvodu stigmatu, který s sebou nese, její tvorba splňuje všechny její podmínky. Hlavními postavami v dílech jsou především ženy měnící svět svými sny a fantazií, které ale zároveň touží po lásce, partnerství, dětech a běžném životě, a to vše po boku muže, s kterým si je rovna, aniž by popřela svou vlastní ženskost. Její hrdinky nejsou žádné aktivistky, jen se chtějí realizovat ve světě vedle mužů a spolu s nimi, bez pocitu podřízenosti nastavené patriarchální společností.²²

Autorka píše o ženské zkušenosti, protože jí to připadá přirozené. Nemyslí záměrně při tvorbě na otázky pohlaví, jak by si mohl člověk myslet. Snaží se zobrazit nejen ženy, ale i muže prostřednictvím vztahu mezi nimi. „Otázka pohlaví je velmi aktuální a uznávám, že může být zajímavá a užitečná v mnoha ohledech, ale jako spisovatelka o ní nikdy nepřemýšlím, [...] nepřemýšlím o těchto aspektech, když píšu. Cítila bych se omezená a podmíněná, kdybych se nad tím musela zamýšlet.“²³

²¹ DIBALOVÁ, Dominika. *Os aspetos da feminilidade no romance O Silêncio de Teolinda Gersão*. [online]. Brno, 2017, s. 13 [cit. 2023-07-21]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/qjc50/bp_dibalova.pdf?lang=en.

²² WEISSOVÁ, 2009, s.102.

²³ „A questão do género é muito actual, e reconheço que pode ser interessante e útil em muitos aspectos, mas, enquanto escritora, nunca penso nela, [...], não penso nesses aspectos quando escrevo. Sentir-me-ia limitada e condicionada se tivesse de pensar nessa questão.“

3. Román *Mlčení*

Mlčení je experimentální, introspektivní román s prvky lyriky, které se objevují zejména v melodickém stylu vyprávění. Děj není chronologicky posloupný, je závislý na nahodilém myšlenkovém chodu hlavního vypravěče, do jehož role se staví postavy dle jejich vlastní potřeby. Spontánní změna průvodce dějem a skoky v čase a místě může být chvilkami matoucí, ale dodávají ději jeho autentičnost. Plynulost textu je podporována chybějící interpunkcí, opakujícími se slovy a větami, které prohlubují diskontinuitu děje, ale zároveň upozorňují na zrcadlení osudů hlavních hrdinek. Vnější a zdánlivě nahodilá forma textu je vizuálním odrazem toho, jak si člověk vytváří svoji zkušenosti v životě mimo jakékoli omezení, ať už časové, tak prostorové. Pro ženu-vypravěčku je chronologické vyprávění nedostačující, a proto orientují děj do spirály, či kruhu, které představují plynulost toku života neohraničený časem ani místem. Skrz celou knihu se prolíná minulost s budoucností, které ovlivňují chod přítomnosti, skrz vzpomínky. Realita se mísí se sny a fantazií, ve kterých hlavní hrdinky nachází skutečnou svobodu a útěk před realitou.²⁴

Obecně příběh charakterizují dvě dějové linie – milostný vztah mezi Lídií a Afonsem, který je propletený se vztahem její matky Lavínie a nevlastním otcem Alfredem. Osudy postav se vzájemně zrcadlí, ačkoli představují jiné generace Portugalska. Lavínia a Alfredo patří do generace žijící za doby diktatury, kdy žena musela víceméně přijmout identitu svého muže, aby se stala součástí společenského dění. Na druhou stranu vztah její dcery Lídie a Afonse probíhá již v období po Karafiátové revoluci, tedy ve svobodném Portugalsku. Hlavním poselstvím díla je osvobození ženského hlasu, který byl dlouho umlčován. Najednou je v moci ženy, aby změnila svůj život a svou úlohu ve společnosti tváří v tvář mužské nadřazenosti. Má svůj vlastní osobní, kulturní a společenský život, a možnost vytvořit si svou ženskou identitu, pokud se oprostí od řádu, který jí je odjakživa vnucován.²⁵

MELLO, Ludmila Giovanna Ribeiro de. „A literatura feminina portuguesa contemporânea: Lídia Jorge e Teolinda Gersão.“ In *Navegações* [online]. 2012, 5(2), s. 235 [cit. 2023-07-21]. ISSN 1983-4276. Dostupné z: <https://revistaseletronicas.pucrio.br/ojs/index.php/navegacoes/article/view/12806>.

Všechny překlady citací, není-li uvedeno jinak, jsou dílem autorky této bakalářské práce.

²⁴ WEISSOVÁ, 2009, s.107.

²⁵ FARIA, Alexandra Sofia Cunha Correia de. *O Mundo Onírico em Teolinda Gersão* [online]. Porto, 2007, s. 22 [cit. 2023-07-20]. Diplomová práce. Universidade de Porto. Dostupné z: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/23128/2/tesemestalexandrafaria000093154.pdf>.

Je to právě nově nabytý hlas a schopnost komunikace s partnerem, co Lídii zachrání před matčíným osudem. V průběhu knihy nám skrz vzpomínky odhaluje tragický příběh její matky, zapříčiněný životem v mlčení, který ji dožene vzít si vlastní život. Lídia najde v matčíně smrti ponaučení a raději opustí svého partnera než, aby přijala jeho identitu a ztratila tu svou. V samotě nachází svobodu, po které touží celý život a rázem se jí otevírají všechny možnosti světa.

Tok času je spjat s konkrétním prostředím děje, který je zabarven emočně podle pocitů postav. Klade se zde důraz na kontrast mezi otevřeným a uzavřeným prostorem, který symbolizuje svobodu ducha oproti striktnímu řádu, který ženu dusí. Venku v přírodě se hlavní hrdinky cítí volné, plné života a čas díky tomu plyne zdánlivě rychleji. Na druhou stranu prostředí domu za zamčenými dveřmi prezentuje svět mužů, který chce ženy izolovat od vnějšího světa, a proto se v nich čas jako by pomalu táhne.

Příroda a symbolika živlů, zejména vody je jeden z nejdůležitějších prvků celého díla. Lídia často užívá „velká širá slova“, aby navázala kontakt se svým partnerem, představující většinou vodu (moře, řeka) nebo jsou s tímto živlem spojována (loď, most). Není náhodou, že tato slova, která si mladá žena vybírá ke komunikaci, označují právě něco neohrazeného a nekonečného. Voda stejně tak jako žena proudí světem bez začátku a konce a nic ji nemůže ve své cestě zadržet a ovládnout. Její řeč je stejně plynulá jako tento nezkrotný živel a muž se konverzaci za každou cenu snaží vrátit na zem, do uzavřeného prostoru, kde nad ní má kontrolu.²⁶

Jedno z hlavních témat v díle je dvojí pojetí světa z pohledu dvou různých pohlaví, které je způsobeno nedostatkem vzájemného dialogu. Tyto dva úhly pohledy autorka promítá mimo jiné i do způsobu mluvy ženských a mužských postav. Projev žen je zdánlivě neuspořádaný, místy až spleť. Lídia často nedokončuje věty, čímž odráží její vlastní nedokončenost a nehotovost ve světě. Oproti tomu muži v románu a jejich potřeba řádu se v jazyce projevuje formálním uspořádáním, hierarchickými pravidly a lineárním řazením promluvy.²⁷

Stejně tak jako jazyk tak i jména hlavních postav mají svou funkci v díle. Opakování stejných počátečních písmen jmen a jejich znělost, předurčuje podobné charakterové vlastnosti postav. Lídia a Lavínia, jsou v Portugalsku exoticky znějící dvojicí jmen, kvůli jejich graficky vyznačenému nepravidelnému přízvuku. Stejně jako jejich jména jsou obě postavy povahou „výstřední“ a vymykají se běžnému řádu, který představují jejich podobné partnerské vztahy.

²⁶ WEISSOVÁ, 2009, s. 114.

²⁷ WEISSOVÁ, 2009, s. 107.

Další skupinou jsou jména začínající na písmeno „A“. Alfredo a Afonso jsou hlavními představiteli mužského světa v knize a jejich jména jsou běžně v literatuře asociovaná s postavami spíše konzervativními. Strohost těchto jmen evokuje rozkaz, oproti melodičnosti ženské dvojice, a to nám nastiňuje i pragmatické povahy obou mužů a jejich přístup k partnerkám, které chtějí ovládat.

Do této skupiny představující řád patří i dvojice ženských postav Alcina a Anna. Obě ženy se vzdaly své identity a podřídily se patriarchální společnosti, aby zaujaly místo ve stínu mužů, kteří kontrolují jejich životy, jako by byly jen prostými loutkami.²⁸

Autorka představuje v románu jak vztah mezigenerační, mezi matkou a dcerou, jako je to v případě Lídie a Lavínie, tak vztah generačně rovnocenných mezi Lídií a Alcinou, Afonsovo manželkou. Všechny ženské postavy se v románu jen míjí a nedochází mezi nimi ke vzájemnému porozumění či podpoře, které hledají u svých partnerů. Každá z nich se vyrovnává s jejich rolí ve světě svým vlastním způsobem. Jediný vztah, ve kterém dojde k bezprostřednímu styku postav je mezi Alcinou a její služkou Anou. Tyto dvě ženy paradoxně dojdou ke vzájemné souhře v momentě, kdy se obě podřídí systému, který je vyčleňuje a přijmou identitu pána domu Afonse.²⁹

3.1. Lavínia a Alfredo

Lavínia patří do generace žen, které neměli na vybranou a museli přijmout roli manželky, aby zaujaly své místo ve společnosti. Jakožto imigrantka z Ruska, odešla s Alfredem do pro ni zcela neznámé země. Byla nucena zapomenout na svou minulost a vytvořit si nový život, který bude vyhovovat standardům nového domova, a hlavně jejímu muži. Proto si volí nové jméno Lavínia, čímž symbolicky opouští svou identitu a přijímá tu, která patří Alfredovi.

Lavínia se k ní hodí, souhlasí Herberto, a pohne rukou v níž drží dýmku. To jméno připomíná květinu. A navíc má přízvuk na slabice uprostřed, stoupá až na vrchol a pak se náhle zlomí. [...] Nejspíš toho musela z hlavy vymazat hodně, poznamenal Herberto a nasál kouř z dýmky. Ani ne, odporoval Alfredo, začíná vlastně až v tomhle domě. Patří sem. Jako

²⁸ WEISSOVÁ, 2009, s. 118-120.

²⁹ WEISSOVÁ, 2009, s. 113.

by člověk šel po cestě, uviděl nějakou květinu a přesadil ji k sobě na zahrádku. Květinu jménem Lavínia.³⁰

Tato nová Lavínia však nikdy nezapadne do světa svého muže, kterého ani nedokáže milovat. On představuje portugalský konzervatismus v nejvyšší formě. Striktně následuje a dodržuje řád a pravidla stanovené maskulinní společností té doby a ženu vidí pouze jako objekt, který chce vlastnit a ovládnout. Je to velice pragmatický, všední člověk, který pracuje jako učitel portugalštiny a latiny. Pro něho je jazyk jen soubor pravidel, který představuje řád, jemuž spolu s novou řečí, učil i svou ženu. V momentě, kdy se do Lavínie zamiloval a přivedl z ciziny jakožto svobodnou matku s malou dcerkou, zcela překročil zásady, kterých se řídil celý život. Snaží se proto potlačit výjimečnost a exotičnost své ženy a vnímá ji spíše jako projekt, na kterém je třeba neustále pracovat, než jako člověka s pocity a potřebami. Lavíniin život provázelo mlčení, které nemělo konce a neznala slova, kterými dokázala vyjádřit co cítí. Jejím hlasem se stal její manžel, který mluvil jazykem mužů.

Najednou se ocitla opuštěná ve světě, kterému nerozuměla, obklopena lidmi, kteří jí nikdy zcela nepřijali. Nemohla nic jiného než předstírat po celé roky, že je někým jiným, až z toho docela oněměla. Nikdo ji nevyslyšel, protože ona nikdy nepromluvila a tato nekonečná smyčka zapříčinila, že se Lavínia stala vězňem svých vlastních myšlenek, odkazována na slova jiných, jak popisuje sama během jedné z Alfredových hodin portugalštiny:

A nemůžu mu nic říct, protože nenacházím, co bych mu mohla povědět, sama se v tomhle cizím světě neumím pohybovat, nikdy jsem se nenaučila jeho řeč, chybí mi jakýsi kód a způsob dorozumění, nikdy jsem se nedokázala vyjádřit a vždy jsem byla ve vleku, jen ve vleku slov těch druhých.³¹

Lavínia nachází jedinou útěchu a útočiště v Herbertovi, příteli Alfreda, který se stane jejím milencem. Tento vztah pro ni představuje jedinou formou nezávislosti v životě, který jí nepatřil a dodával jí sílu překonat tu nekonečnou samotu, kterou cítila. Herbert byl tajemstvím, které patřilo jen jí a momenty strávené s ním pro ni znamenaly únik před tichem, které jí sužovalo. Dával jí pocit lásky, vášně a něhy, která jí v jejím manželství tolik chyběla. Rozhodne se s ním utéct a opustit svou rodinu, ale zakrátko se jejich vztah rozpadá a ona je nucena vrátit

³⁰ GERSÃO, 2009, s. 12-13.

³¹ GERSÃO, 2009, s. 52.

se zpět k Alfredovi, který jejím útekem poprvé pocítí manželčinu nepostradatelnost v jeho životě.

Lavinia vystoupí, nese lehký bílý kuffík, je pohublá, rozechvěle mě líbá, má studené tváře, ruka v rukavičce drží kytičku fialek -, v tom se vedle nás objeví Alfredo, objímá Lavínii a pláče, je to malý tlustý zoufalý mužik, pak následuje jen beztvará vzpomínka, temné roky, které minuly v mlčení, jako by to byl den, zatažené závěsy, zmatené stíny, vlasy spadající přes Lavíniinu skloněnou tvář.³²

Když Lavinia opouští Herberta, stává se jen prázdnou schránkou, a její volání o pomoc, nikdo nemohl vyslyšet. Po nějaké době přijme svůj osud, uzavře se zcela do sebe a najde zálibu v kouření, péči o květiny a pletení, které se stávají její životní náplní. Dlouhé mlčení ji dožene až k sebevraždě, která ji osvobodí od nekonečného utrpení. Tímto zoufalým činem paradoxně konečně získává kontrolu nad svým tělem a životem. Ona rozhodne o svém konci a ona se stane i jeho vykonavatelem. Jako by její smrt byla posledním vyjádřením odporu, symbolem rebelie, kterým kritizovala systém nutící ženy mlčet a vzdát se své identity. Lidé věřili, že její smrt byla jen nešťastná náhoda, protože nemohli připustit, že ženě z bohaté, uznávané rodiny mohlo něco chybět. Jen její dcera uvěřila verzi o sebevraždě, protože své matce rozuměla, i když nemluvila. Byla svědkem matčina mlčení, i jeho součástí a věděla, že vzít si vlastní život byla její jediná šance získat zpět svou ztracenou identitu.

Lavíniina smrt znamenala pro Alfreda začátek konce toho jeho. Její zoufalý čin, konečně prolomí bariéru mezi ním a jeho zesnulou ženou a on jí je poprvé schopen vyslechnout a porozumět, v momentě, kdy ji nadobro ztratí. Bohužel na toto uvědomění bylo již příliš pozdě a pocit takové bezmoci ho ubíjel. Tráví veškerý čas doma, opustí práci a uzavře se do svého světa, ve kterém vše musí zůstat na svém místě, protože jediná malá změna by mohla narušit řád, který ho držel nad vodou. V tu dobu se snaží splnit všechna Lavíniina přání, které za jejího života jen přehlížel, i když ví, že jejich uskutečnění mu jí zpátky nevrátí. Lavinia se stala jen vzpomínkou, která postupně začala blednout, stejně tak, jako její fotky v domě.

Její podobenky ho ostatně trápily až do konce ze všeho nejvíc, strávil s nimi zbytek života, ale nedařilo se mu je uspořádat, o kopie, které v temné komoře sám trpělivě pořizoval, se zakopávalo na každém kroku, zaplňovaly poličky, pokrývaly stěny a na všech byla Lavinia, [...], ale něco vždycky, od samého začátku scházelo a pak už to chybělo pořád, život

³² GERSÃO, 2009, s. 62-63.

proběhl kolem a já se nedokážu smířit s tvou smrtí, a tehdy se rozhodl do detailu uskutečnit všechna přání, o nichž se kdy, třeba jen letmo zmínila.³³

3.2. Lídia a Afonso

Její dcera, mladá malířka Lídia na rozdíl od své matky patří již do generace, která svůj hlas aktivně používá ke změně světa. Touží, aby její slova byla vyslyšena a hledá cestu k osobní svobodě. Pro dosažení tohoto cíle je schopna obětovat vše, včetně vztahu s doktorem Afonsem, který žije spokojeně v ustáleném řádu, stejně tak jako o generaci starší Alfred, dokud se nerozhodne opustit ženu a domov kvůli mladé Lídi. Na začátku si ho získala právě svou nespoutaností, kterou se později snaží potlačit a znovu tak obnovit řád, který se snaží nastavit ve vztahu s mladou malířkou.

Lídia je nenapravitelný snílek a často utíká do světa fantazie, čímž vyzývá Afonsovo pragmatické myšlení. On jí a její snění nechápe, neuznává ho a považuje ho za zbytečné plýtvání energií. Mezi párem se umocňuje ticho, protože on jí není schopný porozumět. Na rozdíl od své matky si Lídia uvědomuje moc, kterou má nad svým partnerem, stejně tak jako si uvědomuje jeho moc nad ní. Narušuje schválně jeho řád v rámci provokace, protože marně věří, že by ho mohla z jeho upjatého světa strhnout s sebou. Sny a fantazie jsou její zbraní a Afonso se je snaží za každou cenu zničit.

Ty moc sníš, a kvůli touze po tom, co neexistuje, popíráš to, co je, což prostě a jednoduše značí šílenství. To, co mezi oběma stojí a rozděluje je, jsou vybájené rozměry z říše snů, prohlásil Afonso, a proto jí snít zakazoval. Jenže ona si rozevřela na balkoně slunečnick a snila pod slunečnickem, nebo na ulici roztáhla deštník a snila pod deštníkem, kam jí neviděl na hlavu ani na sny, které se v ní honily.³⁴

Stejně tak jako Alfredo, Afonso chce, aby se Lídia zřekla své identity a podvolila se té jeho. Jen tak by s ní mohl být skutečně šťastný. Jejich světy jsou však moc odlišné a Lídia moc silná na to, aby si jeho nátlak nechala líbit. Často si s ním hraje a směje se jeho křehkosti, závislé na stanovených pravidlech, bez kterých by nemohl existovat a jejich sebemenším narušením dokáže Afonsa naprosto rozhodit.

³³ GERSÃO, 2009, s. 80-81.

³⁴ GERSÃO, 2009, s.44.

Vztah mezi ním a Lídií je jakousi hrou a Lídia nehodlá hrát podle jeho pravidel. Občas u ní můžeme zaznamenat do určité míry až dětinské chování, které užívá jako výraz odporu k nastaveným normám svého partnera. Když ji Afonso napadne, ona mu to ráda oplatí a často zkouší jeho trpělivost, nevhodným chováním, jako když chce například poznat jeho manželku Alcinu a rozhodne se ji navštívit. Ukazuje mu tím nechuť, kterou cítí k jeho bývalému životu a dává mu tím najevo, že se k ničemu takovému nikdy nepodvolí.

Během rozhovorů s Afonsem, Lídia často odhadne jeho odpovědi a reakce a zkouší do jaké míry může zajít s hlubší konverzací, než se Afonso pokusí změnit téma. Je tak předvídatelný a ona zná jeho slova, ba dokonce i jeho jazyk a někdy jím v jeho přítomnosti mluví. V takových chvílích je její protějšek schopen konečně poslouchat a vést dialog. Afonso nechce zbytečně přemýšlet, nad věcmi, které nejsou skutečné, ona přitom stále utíká do svých myšlenek a přemítá nad světem kolem ní a lidstvem, které ztrácí lidskost a poddává se jednotvárnému životu, předem naprogramovanému společností jako nějaký stroj. Touží po rozhovoru, který by se dotknul posluchačovi duše, a na kterém by mohla budovat a rozvíjet svou ženskou identitu. Mlčení je pro Lídií noční můrou a znamená pro ni právě ty prázdné konverzace, které muž vede se ženou, jako sama popisuje v první kapitole knihy:

A to, co říkali, vlastně spíš, co říkala ta žena, bylo pokusem navázat hluboký rozhovor, rozhovor hlubší nežli ten, který mezi mužem v lásce zapřádají těla. Žena se slovy snažila dospět k jakémusi setkání, k setkání v první řadě se sebou a pak teprve s mužem, jenž jí naslouchal. Nebo to byla jen hra se slovy? Zarazila se, nebyla si jistá. V určité chvíli se sem skutečně začínala vkrádat nepravdivost. Možná proto, že ona pomyslná žena vycítila, že muž zůstává částečně mimo rozhovor, že se mu brání, jako by ho nějak ohrožoval a mohl se nakonec obrátit proti němu.³⁵

Svět se podle ní zastavil, a rozdělil na dva menší světy mužů a žen, které se nemohou nikdy propojit, dokud nedojde ke vzájemnému dialogu. Lidé přestali mezi sebou komunikovat, protože je to nikdo nikdy nenaučil, jsou lhostejní k přírodě i jeden k druhému. Ženy si nerozumí s muži, ani mezi sebou, jen si naivně přejí, aby jim někdo konečně naslouchal. Překážky a zvyklosti zakotvené ve společnosti se zdají nepřekonatelné, Lídia však nepřestává doufat. Ačkoli touží po lásce a pocitu domova, vnímá napětí mezi ní a Afonsem od samého začátku jejich vztahu. Oni dva představují ty dva odlišné světy, jejichž osud se neměl nikdy prolnout, a i přes tuto krutou pravdu se nikdy nepodřídila svému mužskému protějšku k dosažení jejich

³⁵ GERSÃO, 2009, s. 7.

přání, jako Afonsova žena Alcina, ani nezapřela svou vlastní identitu, jako její vlastní matka. Místo toho našla sílu oprostít se od jeho světa a zřehala s ním veškeré vazby, a to i za cenu zbavení se jejich nenarozeného dítěte. Ukončením jednoho života, začíná život nový a samota, kterou Lídia získává je pro ni konečným vykoupením a příležitostí být skutečně svobodná. Vztah, který jí byl osudovým, jako by nikdy neexistoval, protože neobsahoval ten zásadní opravdový rozhovor, na který Lídia marně čekala a jehož absence dohnala její matku k sebevraždě.

4. Matka a dcera podle Luce Irigaray a sny Teolindy Gersão

V následující kapitole si blíže představíme myšlenky z použité sekundární literatury k analýze vztahu mezi matkou a dcerou v podobě literárního článku autorky QIU Xiaoqing s názvem *Pohled Luce Irigaray na vztah mezi matkou a dcerou* (Luce Irigaray's View on Mother-Daughter Relationship, 2017). Za pomoci tohoto textu si představíme základní teorie belgické autorky, a to zejména v kontextu její eseje *Jedna, která se nehne bez té druhé* (And the One Doesn't Stir without the Other, 1981), které nám pomůžou lépe pochopit komplikovaný vztah mezi Lídií a Lavínií v díle *Mlčení*.

Dalším textem, který budeme používat v analýze pro objasnění symboliky snů v románu *Mlčení* je akademická práce s názvem *Svět snů v díle Teolindy Gersão* (O Mundo Onírico em Teolinda Gersão, 2007), jejíž autorkou je Alexandra Sofia Cunha Correia de Faria.

4.1. Vztah matka-dcera jako jádro ženské identity

Luce Irigaray, belgická autorka mnoha literárních děl a také feministická teoretička a aktivistka ve svých dílech rozvíjí otázky, týkající se nerovnosti pohlaví, které jsou hluboce zakotveny ve společnosti. Její prozaická esej *Jedna, která se nehne bez té druhé* představuje neobvyklý pohled na problematiku vztahu mezi matkou a dcerou a potřebě ženství ve světě, který zaslouží pozornost čtenáře.

QIU Xiaoqing ve svém článku shrnuje postoj Luce Irigaray k tomuto tématu a představuje její feministické teorie. Uvádí, že podle autorky nemůže být potenciál tohoto vztahu nikdy zcela naplněn, kvůli patriarchální společnosti, která cíleně omezuje mezi-ženské vztahy a snaží se je od sebe izolovat. Tato separace žen, matek a dcer znemožňuje vznik ženské kultury. Jediný způsob, jak tento vztah obnovit je prosadit ženskost ve společnosti a vytvořit historii interpretovanou ženami, která by byla začátkem nové éry, která vyzdvihuje odlišnost, a to zejména sexuální.³⁶ Klíčem k záchraně vztahu mezi matkou a dcerou je kromě jiného vzájemná láska a

³⁶ XIAOQING, QIU. „Luce Irigara's View on Mother-Daughter Relationship.“ In *Comparative Literature: East & West* [online]. 2018, 11(1), s. 35 [cit. 2023-07-21]. ISSN 2572-3618. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/25723618.2009.12015364>.

podpora, které vyústí v sebevědomí, tak důležité pro budoucnost ženy a její cíle. „Ženy se musí navzájem milovat jako matky, mateřskou láskou, a jako dcery, s filiální láskou. Oběma způsoby. V ženském celku, který navíc není uzavřen... Dosáhnou, prostřednictvím jejich vzájemných vztahů, cesty do nekonečna, která je vždy otevřená, *in-finite*.“³⁷

Ve své eseji *Jedna, která se nehne bez té druhé* Luce Irigaray upozorňuje na pocit viny, který dcera nese po svém narození, kdy jí matka sice předává hlubokou mateřskou lásku, ale zároveň s tím ztrácí sama sebe, její ženskou identitu. Tento pocit, později způsobí, že dcera raději matku opustí, než aby byla svědkem a příčinou matčina neštěstí. Figura otce v eseji, na druhou stranu symbolizuje patriarchální systém, který dceru celý život obklopuje a unáší jí od přijetí a poznávání sebe samé. Matka a dcera se potřebují, jsou závislé jedna na druhé a jediné pokud si uchovají svou nezávislost ve světě řízeném muži, mohou společně překonat neustálou objektivizaci a ponižování.³⁸

Luce Irigaray věří, že obnovení vztahu mezi matkou a dcerou pomůže ženám objevit svou identitu a zároveň usnadní oběma pohlavím vzájemně pochopit jejich odlišné světy. Jedním z klíčových faktorů tohoto vztahu je komunikace, protože ženský jazyk hraje velkou roli ve vytvoření ženské subjektivity. Do jazyka mohou ženy vložit svou pravou identitu ve světě, který po dlouhá léta patřil jen mužům. Podle autorky by se matka, ani dcera neměly bát komunikovat. Měly by v sobě hledat vzájemné pochopení, které jejich vztah dělá prospěšným.³⁹

³⁷ „Women must love one another both as mothers, with a maternal love, and as daughters, with a filial love. Both of them. In a female whole that, furthermore, is not closed off... Achieving, through their relations with each other, a path into infinity that is always open, in-finite.“

IRIGARAY, Luce. *An Ethics of Sexual Difference* [online]. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993, s. 105 [cit. 2023-07-21]. ISBN 0801481457. Dostupné z: <https://www.coursehero.com/file/44619940/Irigaray-Ethics-of-Sexual-Differencepdf/>.

³⁸ XIAOQING, QIU. „Luce Irigara’s View on Mother-Daughter Relationship.“ In *Comparative Literature: East & West* [online]. 2018, 11(1), s. 33 [cit. 2023-07-21]. ISSN 2572-3618. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/25723618.2009.12015364>.

³⁹ XIAOQING, QIU. „Luce Irigara’s View on Mother-Daughter Relationship.“ In *Comparative Literature: East & West* [online]. 2018, 11(1), s. 38-39 [cit. 2023-07-21]. ISSN 2572-3618. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/25723618.2009.12015364>.

5. Vztah matky a dcery v románu *Mlčení*

V následujících třech podkapitolách budu analyzovat vztah mezi hlavními ženskými hrdinkami románu matkou Lavínií a dcerou Lídií ze třech různých úhlů. V první části se budu soustředit na jejich vztah z pohledu rodiny. Zaměřím se přitom zejména na vývoj tohoto vztahu a možné důvody jeho problematičnosti. Dále představím dvě generace, do kterých hlavní hrdinky patří a které charakterizují dvě dějinná období Portugalska, kterými jsou autoritářský režim Nového státu a demokratická doba po Karafiátové revoluci v roce 1974. V poslední třetí kapitole budu analyzovat chování a reakce obou žen v kontextu partnerských vztahů, a to především v rámci ženské intimity a sexuality. Samostatná podkapitola bude věnovaná významu potratu v díle.

5.1. Matka a dcera

Hlavní ženské postavy knihy se na první pohled zásadně liší v mnoha směrech. V průběhu příběhu však zjistíme, jak jsou jejich osudy mezi sebou propojenější a na sobě závislejší, než bývá u vztahu matka – dcera obvyklé. Jedna by nemohla být takovou jaká je bez té druhé. Lídia by nikdy nenašla svůj hlas, kdyby její matka neztratila ten vlastní. Tragický konec Lavínie dceru natolik poznamenal a poučil, že se rozhodla svůj osud vzít pevně do rukou a nepodvolit se životu v mlčení jako její matka. Její trápení a následná sebevražda byly tou největší lekcí, jakou Lavínia své dceři mohla udělit a změnit tím její život. Proto v románu *Mlčení* Lídia nejčastěji vzpomíná na matku právě v souvislosti s její smrtí, jako by s ní nesdílela nic jiného a pro jejich vzájemné pouto se tento moment stává klíčovým. „Náhle si měříš to množství překážek, věcí, jimiž ses nechala zavalit, protože dům tě pohltit, aniž sis toho všimla, a Alfredo vytáhl klíč, a protože ses nemohla vrátit sama k sobě, vrátila ses nazpět a hledala únik ve smrti.“⁴⁰

⁴⁰ GERSÃO, 2009, s. 65.

Během života byla Lavínia němým přízrakem, který bloudil světem a stejně tak ji vnímala i její dcera. V momentě, kdy se Lavínia vzdala vlastní identity pro manžela, Lídia v ní ztratila matku, která o ní stála. Pozoruje Lavíniiny marné pokusy zaujmout roli spokojené manželky, která se snaží zapadnout do společnosti, která ji nerozumí a ona nerozumí jí. Ačkoli se v románu dozvídáme o Lídiině dětství jen střípkovitě skrze vzpomínky, najdeme v něm jádro jejich pozdějších životních rozhodnutí. Některá jsou zjevně ovlivněná vztahem s matkou.

Vztah mezi Lídií a Lavínií je velice komplikovaný a samotné postavy nám nedovolují do něj zcela nahlédnout. Jedinými vodítky, která dohromady skládají jakýsi obrázek jejich vztahu, jsou vzpomínky, sny a fantazie, které nám přibližují obě postavy a jejich vzájemné pouto. Mezi hlavními hrdinkami nedošlo k souznění a porozumění, které by jejich vztah prohloubil. Spíše se míjely v životě, ačkoli se nevědomky vzájemně potřebovaly. Jejich vztah odrážel stav tehdejší společnosti, ve které lidé nevěděli, jak spolu komunikovat, protože mluvili jazyky dvou různých světů, mužů a žen. Někteří v důsledku ticha, které je obklopovalo, dočista oněměli, jako je to v případě Lavínie, což ji značně bránilo v komunikaci se svou dcerou.

Lídia byla svědkem matčina trápení, ale uvědomila si to až v dospělosti, kdy se ocitla ve stejné životní situaci, jako ona. Často na ni vzpomíná a je konečně schopna plně pochopit její příběh a obdivovat statečnost s kterou čelila krutému mlčení té doby.

Lavínia se pod tíhou svého osudu, každým dnem více vzdalovala od reality, až z ní nezůstalo nic než nemá postava zahalená v cigaretovém dýmu.

Lehávala jsi na terase, jako bys už nikdy neměla vstát, byla jsi ležící žena se zavřenýma očima, našlas v tom způsob, jak uprchnout před vším, na co ses nesnesla dívat. Pomalu jsi stárla a v určitou chvíli lidé možná řekli: Těžko uvěřit, že bývala tak krásná. Časem ses totiž proměnila v jinou ženu, dokonale tichou a netečnou. A teď jsem s tebou na zahradě, přeběhnu přes trávník, [...] a vesele zamávám, jenže ty se nedíváš, sedíš na lavičce s časopisem na klíně a na jehlicích máš navléknuté pletení a nikdy se nepodíváš, jen zvedneš hlavu s nepřítomným úsměvem, někdy zlehka pokyneš a znovu sklopíš oči k pletení, [...] mám dojem, že nejspíš pleteš od svítání do setmění a možná i v noci, když spíš, anebo možná v noci pářeš to, co jsi upletla přes den, protože kdybys to někdy dokončila, neměla bys už proč žít.⁴¹

⁴¹ GERSÃO, 2009, s. 50.

Když Lídia vzpomíná na svou matku, vrací se náhle do pozice pozorovatele, který jen pasivně přihlíží a nikdy nevkročí do matčina života. Jako kdyby se stala pouhou vypravěčkou příběhů dvou různých žen, které si připadají naprosto cizí, dokud je nespojí stejný osud.

Tato propast mezi matkou a dcerou je výsledkem mlčení, které v jejich životě nezpůsobilo nic jiného než různě skrývanou a různě se objevující bolest. Je smutné, že když Lídia skutečně pochopí matčin celoživotní boj s mlčením a díky němu najde svůj hlas, na prolomení ticha mezi nimi je příliš pozdě. To stejné ticho ji od začátku izolovalo od své matky a ona přišla na slova, kterými by našla cestu zpět k ní až po její smrti. Chyběla jim ta zásadní hluboká konverzace, která by mohla změnit vše. Konverzace, ve které by mohli rozvíjet svou ženskou podstatu a vzájemně se vyslyšet.

V knize nenajdeme ani jeden přímý dialog mezi Lídií a Lavínií, což dost vystihuje jejich komplikovaný vztah a neschopnost komunikace. Jejich společné momenty jsou spíše výkřiky dítěte, které touží po pozornosti a lásky své matky, která nemá již co nabídnout a stává se pouhým duchem. Lavínia ke svému dítěti již nic necítí, protože není schopna cítit. Dojde do stavu naprostého odevzdání se osudu. Nic ji nezajímá, nemá energii, ani potřebu něco dělat pro sebe, natož pro okolní svět. Je přesvědčená, že její existence ztratila jakoukoli hodnotu, a tudíž nemá smysl pokoušet se cokoli změnit. Přijala svůj osud a tím nadobro ztratila jediného člověka, který ji skutečně miloval a toužil po její přítomnosti.

Nic z toho, co mne obklopuje se mě netýká, ve světě se můžou stát libovolné zázraky a katastrofy, já spím hlubokým spánkem, umrtvená, obluzená, pohybuji se mezi lidmi, ale nic necítím, jsem jen mrtvá, nikdo mě už neoživí, zprudka se mnou nezalomcuje, vši silou mě neobejme, [...] nikdo mě nemůže zachránit, žádný muž, žádné dítě – dítě se země sice narodilo, ale už dávno jsem ho přestala cítit, narodilo se a odešlo a já ho vidím jen přes sklo, srdce mi přitom bije, ale dotknout se ho nemůžu, ono žije a já jsem mrtvá a mezi životem a smrtí nevede most.⁴²

Lavínia umřela, když se podvolila svému osudu. V tu chvíli zemřela i pro Lídií. Uvědomovala si, že její matka k ní nic necítí a nemohla tuto pravdu nikterak změnit. Už jednou ji bez rozloučení a výčitek opustila, když utekla za svým milencem Herbertem. Nechala za sebou vše, co představovalo její nešťastný život s Alfredem, včetně své dcery, a to i za cenu její ztráty. Chtěla začít nový život, odpoutaná od všeho, co ji dusilo a nic jí nemohlo stát v cestě.

⁴² GERSÃO, 2009, s. 51.

Když se její vztah s Herbertem rozpadl a ona byla nucena vrátit se zpět ke své rodině a starému životu, nemohla již dál předstírat zájem.

Tato chvíle se Lídii vrací ve snech, protože se stala jednou z klíčových vzpomínek na její matku a její skutečnou, duševní smrt, které byla svědkem a zároveň i její součástí.

Po matčině smrti nemohla jen nečinně sledovat Alfreda, který v ní viděl pouze další Lavínii. Věděla, že když neodejde, nic se v jejím životě nezmění a ona zakrní v řádu, který Alfreda chrání před zhroucením. Jediné, co mohla pro svou matku udělat je chopit se svého života a nikdy nedopustit, aby se podřídila mlčení, které jí zabilo. Musela opustit ponurý domov, aby se jí otevřel svět dokořán.

Oproštění se od starého života na cestě za svobodou je jedno z témat, které se v románu *Mlčení* opakuje. Obě hlavní hrdinky jsou nespokojeny se svými vztahy a snaží se z nich uniknout v naději na lepší budoucnost. I v tomto případě vidíme, jak se jejich osudy zrcadlí. Lavínia odchází od Alfreda a své dcery, aby konečně mohla začít znovu a být šťastná. Toto stejné udělá po letech její dcera Lídia, která na cestě za svobodou opouští partnera, protože ví, že s ním nemůže být nikdy šťastná.

Ve smrti vidí obě ženy jakýsi hrdinský čin, kterým vyjadřují odpor ke společnosti. Zároveň pro ně znamená nový začátek. Když si Lavínia vzala život, získala tímto krajním řešením zpět svou nezávislost. Lídia od začátku věřila, že se její matka zabila, protože by to znamenalo, že se rozhodla sama alespoň o svém konci. Chtěla uvěřit tomu, že sebevražda bylo vyjádřením její osobní vzpoury, které z ní udělalo hrdinku. Několik let po matčině úmrtí Lídia zjistí, že čeká dítě s Afonsem a raději se rozhodne vzdát se jejich nenarozeného dítěte, než aby jím byla svázaná k muži, s kterým nechce být.

Skrze smrt se Lavínia i Lídia osvobodí od života, který je ubíjí a zanechávají tím své muže ve světě řádu. Ony odejdou, jako kdyby nikdy neexistovaly, protože si uvědomují, že do jejich mužského světa nikdy skutečně nepronikly. Svoboda je pro ně největším uspokojením, oproti životu v osamocení, který si vybrala bývalá manželka Afonse Alcina a její služebná Ana. Čekat zoufale doma na muže za zavřenými dveřmi, je totiž z pohledu Lídie noční můrou.

Lídia si skutečně uvědomí nefunkčnost jejího vztahu s Afonsem v momentě, kdy se jí snaží ovládnout. Najednou v něm vidí kopii jejího nevlastního otce Alfreda a vyděsí se. I Afonso sám v hloubi duše nevěří v budoucnost jejich společného soužití, jen si to nedokáže přiznat. Stále doufá, že časem svým vlivem Lídii změní, ale jejich vnímání světa je příliš jiné na to, aby byl jejich vztah doopravdy šťastný. Lídia se proto chopí rozhodnutí, které jí stojí v dosáhnutí svobody, zanechá jejich byt přesně, tak jako by tam nikdy nevstoupila a nadobro odchází z Afonsova života.

Všechno jsem dala, kam patří, a odcházím, všechno je čisté a netknuté, ty jsi netknutý a tvůj svět zrovna tak, anebo jsem se tebe a tvého světa v tuhle chvíli dotkla, ale jen zlehka, tak zlehka, že po tom nezůstane žádná stopa, znovu se rozhostí ticho, [...] vzdor neexistuje řekneš a dál budeš psát na list papíru, a já vyjdu dveřmi na ulici a už se nikdy nevrátím, otevřou se přede mnou všechny cesty světa a já půjdu synáčku, hledat jinam, do jiného domu, a nebude-li žádná láska, vlastním tělem ji vymyslím, a nebude-li žádný život, vlastníma rukama ho vytvořím.⁴³

5.2. Nesvoboda vs. svoboda

Dalším rozdílem, který zásadně ovlivňuje vztah Lídie a Lavínie, je doba, ve které žily. Jak jsem již zmiňovala v úvodu kapitoly, hlavní hrdinky představují jiné generace portugalské společnosti. Lavínia žila v Portugalsku za doby autoritářského režimu Nového státu, kdy pozice ženy ve společnosti vypadala zcela jinak než v období porevolučním, do kterého již zapadá její dcera Lídia. Po roce 1974 lidé poprvé okusili svobodu a s ní i nové myšlenky, které začaly zpochybňovat zaostalou společnost porevolučního státu, který měl co dohánět v otázkách jak sociálních, tak i ekonomických.

Lavínia, původem Ruska, byla v cizí zemi naprosto odkázána na svého nového muže Alfreda. Člověka představující běžného konzervativního muže tehdejšího Portugalska, který byl od svého narození učený společenský standardům, vystavovaný neustálé propagandě vyzdvihující muže, jakožto hlavy rodiny a nositele politické ideologie. Ženy jako Lavínia neměly tolik možností usilovat o něco jiného než být matkou v domácnosti. Ačkoli nevíme nic o jejím vzdělání, nevědomost portugalštiny zásadně ovlivnila její adaptaci v zemi, do které se přivdala. V konzervativní společnosti bylo klíčové dobře se vdát a založit rodinu, o kterou by žena mohla pečovat. Nemělo by proto pro Lavínii smysl se tomuto osudu nijak bránit a přijít tak o stabilitu, kterou rodina představovala. Nemohla však vědět, že tento řád, který její nový domov představoval, ji jednou naprosto pohltí, a to i s celou její existencí.

Jednalo se o neseadné období pro ženy, zvláště pro ty, které byly jiné, a to Lavínia byla. Už její exotický původ a vzhled⁴⁴, který nebyl v Portugalsku běžný, dokazoval její odlišnost a předurčil její neobvyklý příběh. Chtěla začít nový život pro sebe a svou dceru a musela proto zcela zapomenout na svůj život bývalý, přijmout nové jméno, identitu a naučit se jazyku

⁴³ GERSÃO, 2009, s. 95.

⁴⁴ Měla plavé vlasy, jasné oči a štíhlou postavu, atributy stereotypně atraktivní ženy, které nebyly v Portugalsku zcela běžné.

místních. Její mateřskou ruštinu zapřela v rámci přijetí nové identity a už jí nikdy nepromluvila, ani s její dcerou Lídií. Ve sborníku *Jazyky, rozumění, porozumění* (2007) Irena Vaňková řeší konotaci mateřského jazyka s matkou. Zmiňuje tvrzení Zdeňka Neuberta, podle kterého mateřský jazyk není „(jen) jazykem pokrevní matky: je to jazyk Matky-Země, která je skutečnou res jazyka.“⁴⁵ Vysvětluje tím, spojení mateřského jazyka s realitou, ke které se vždy vztahuje a není pravidlem, aby myšleným jazykem byla řeč, které nás učila naše matka.⁴⁶ „Mateřštinou dětí emigrantů je jazyk nové země a školy – jazyk žité skutečnosti.“⁴⁷

Lavínia záměrně „zapomněla“, kým je a zároveň nedokázala pochopit nový svět, který ji obklopoval. Ocitla se mezi dvěma identitami, které jí obě připadaly cizí a neschopnost dorozumět se s okolím, neznalostí portugalského jazyka ji naprosto odřízla od jakéhokoli kontaktu se světem.

A tehdy vím, že rozsudek, který nade mnou vynesou, bude pokaždé nepříznivý, a že se budu muset vrátit na začátek a znovu poslouchat, co řeknou, Alfredo přechází po stupínku a pořád mluví, člověk se musí naučit řeč země, v níž žije, Lavínie, [...], když se nenaučíš jazyk, jak se chceš domluvit s lidmi, poznat zvyky, věci, slova mají významové odstíny, musíš je cítit, [...], přijmout pravidla, dodržovat pravidla, potom jde všechno snadno, dokonce můžeš přestat přemýšlet.⁴⁸

O minulosti Lavínie a jejím vztahu s dcerou před přestěhováním do Portugalska nic nevíme, protože v momentě příjezdu je na svůj bývalý život nucena zapomenout. Jako kdyby jejich život začal právě v nové zemi. Z tohoto důvodu nemůžeme vědět, jestli v minulosti byl vztah mezi Lavínií a Lídií stejně komplikovaný nebo se od sebe odcizili až po matčině sňatku s Alfredem.

Alfredo představuje konzervativní generaci mužů, která ženám brání v růstu jejich osobnosti, aniž by si to sami uvědomovali. Je zaslepen řádem, který se neustále snaží ve svém prostředí udržet a snaží se mu naučit i ženy v jeho prostředí, za které se cítí, jakožto hlava rodiny zodpovědný. Chce, aby byli šťastní, a když Lavínia zemře, nese to velice těžce. Nedokáže pochopit, co ji dohnalo k takovému zoufalému činu. Jeho smutek se promítá do až obsesivní potřebě kontroly nad celým domem, ve kterém vše musí zůstat na svém místě, obzvláště

⁴⁵ VAŇKOVÁ, Irena. „Řeči, v níž vzpomínám“. In *Jazyky, rozumění, porozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, s. 191. ISBN 978-80-7308-204-8.

⁴⁶ VAŇKOVÁ, Irena. „Řeči, v níž vzpomínám“. In *Jazyky, rozumění, porozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, s. 191. ISBN 978-80-7308-204-8.

⁴⁷ VAŇKOVÁ, Irena. „Řeči, v níž vzpomínám“. In *Jazyky, rozumění, porozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, s. 191. ISBN 978-80-7308-204-8.

⁴⁸ GERSÃO, 2009, s. 52.

manželčiny podobizny. Lídia věděla, že jestli se vydá po cestě svého nevlastního otce, nezískala by nic jiného než nekonečné mlčení, které ženu zbaví veškeré její subjektivity. Postupně by se stala její matkou, kterou v ní Alfredo vidí.

A já vím, že když se na mě takhle dívá, myslí pořád ještě na ni – tytéž jasné oči, tatáž vysoká postava -, ale nějak tu vidinu pokaždé rozbiji a do každého rituálu vnesu rušivý tón, [...], z hlubin jeho vystrašených očí v krátkém záblesku vyvstane strach, že zůstane sám, protože v skrytu duše ví, že jednoho dne otevřu všechna okna a všechny dveře, projdu zahradou a zmizím, právě o tomhle okamžiku sním, když bdím ve tmě a naslouchám noci.⁴⁹

Lídia, jak jsem již nastínila na začátku kapitoly, žije v období svobodném porevolučním. Svůj hlas střeží a nenechá nikoho, aby ji o něj připravil. Nové ideologie přicházející do zaostalého Portugalska od 80. let 20. století a objevující se myšlenky rovnosti pohlaví ji umožňují přemýšlet více o světě kolem ní. Navíc aktivně využívá její hlas k tomu, aby přispěla k jeho změnám. Lídia na rozdíl od své matky měla možnost se rozhodnout kým bude. Byla vzdělaná a inteligentní a díky tomu viděla nedostatky své země. Nastalo období svobody, kdy ženy konečně mohly vyjádřit svůj názor, a ona se nebála skrývat ten svůj. Sledovala Portugalsko a jeho občany, kteří ještě neumí pracovat s nabytou svobodou, která po desítkách letech života v diktatuře, působila jako nový závan naděje na lepší budoucnost. Bohužel tomu tak ve většině případů nebylo. Ne každý totiž měl odvalu vstoupit do svobodného světa, čemuž bránily třeba i nedostatečné finanční prostředky. Problematika sociálně slabších skupin v porevolučním období je jedním z témat, které se často objevuje v díle Teolindy Gersão, a stejně tomu je i v románu *Mlčení*. Autorka zobrazuje prostřednictvím příběhu Lídie a Afonsa kontrast mezi střední vrstvou, která skutečně mohla využít potenciálu nové demokracie a lidmi, kteří takové štěstí neměli.

Afonso je na začátku třetí kapitoly románu přímým svědkem této smutné stránky svobody, když chudá rodina přinese mrtvého chlapce do nemocnice, na jehož záchranu je již moc pozdě. Donutí ho to přemýšlet nad rolí matky v těchto chudých rodinách, ve kterých žena pracovala, starala se o chod domácnosti a pečovala o děti, zatímco muž, který ovládal veškeré finance, pracoval jen občas a vydělané peníze utrácel za alkohol. Tato představa se ho citově dotkla, protože mu není neznámá. Již mnohokrát se s ní setkal, když mu rozrušené matky nosily své mrtvé děti do nemocnice. „Chlapeček zemřel před čtyřmi hodinami, řekla sestra, a aniž si

⁴⁹ GERSÃO, 2009, s. 82.

to uvědomila, taky zvýšila hlas, vědí, že umře, ale nepřijdou, až pak, když už je to mrtvé, aby dostali úmrtní list.“⁵⁰

Všichni mají ve společnosti svou danou funkci, kterou musí splňovat, pokud nechtějí bránit klidnému chodu společnosti. Lidé se slepě honí za penězi, dodržují nastavený řád a úplně spolu zapomněli komunikovat. Ženy rodí „mlčící děti, které se nikdy nenaučí mluvit, protože se s nimi nikdo nebaví, a proto neruší mlčení“⁵¹. Svět se najednou zrychlil, ale zároveň zastavil. Lidí fascinováni novými možnostmi, zapomínají na morální hodnoty a emoce, které je dělají lidmi. Bohatí ovládají chudé, muži ovládají ženy a vše z důvodu absence vzájemné konverzace, která by spojila tyto světy a umožnila lepší život pro všechny.

Lídia se ocitá na pomezí mezi těmito světy, protože vnímá jejich existenci. Jako by jen ona byla schopna vidět skutečnost, která se jí zjevuje ve snech, představách a v halucinacích. Jsou to vize určité dystopie, jako varování. Teolinda Gersão sny využívá často ve svých dílech, pro jejich schopnost zachytit to podstatné, oproti realitě, která se ztrácí v povrchnosti, jak sama vysvětluje v rozhovoru s Lúciou Castello – Branco v roce 1993:

Snažím se zachytit stranu snů. Mým ideálem by bylo psát věci, jako by byly snem. Sen je mnohem reálnější než samotná realita, protože ořezává, odloží všechno, co není podstatné, a já bych tohle ráda udělala v psaní: vytvořit text, který by byl jen základní a byl by pro to silný. Myslím, že to má co dělat s tím obrazem: se základy.⁵²

Největším přáním ženských postav v díle Teolindy Gersão je emancipace a ta je také hlavním tématem jejích snů. Sen ženě umožňuje zažít svobodu, kterou by jinak dosáhla pouze sebevraždou, jako je to v případě Lavínie. Lídi je snění zakazováno Afonsem, a tak sní tajně, aby si toho nevšiml a ona mohla utéct od reality, která ji brání ve skutečné volnosti, po které touží.⁵³

⁵⁰ GERSÃO, 2009, s. 71.

⁵¹ GERSÃO, 2009, s. 87.

⁵² „Eu procuro captar o lado onírico. O meu ideal seria escrever as coisas como se elas fossem um sonho. O sonho é muito mais real do que a realidade mesma, porque vai cortar, vai pôr de lado tudo o que não é essencial e eu gostava de fazer isso na escrita: fazer um texto que fosse só o essencial e fosse forte por isso mesmo. Acho que a imagem tem que ver com isso: com o essencial.“
FARIA, Alexandra Sofia Cunha Correia de. *O Mundo Onírico em Teolinda Gersão*. [online]. Porto, 2007, s. 21 [cit. 2023-07-20]. Diplomová práce. Universidade de Porto. Dostupné z: <https://repositorioaberto.up.pt/bitstream/10216/23128/2/tesemestalexandrafaria000093154.pdf>.

⁵³ FARIA, Alexandra Sofia Cunha Correia de. *O Mundo Onírico em Teolinda Gersão*. [online]. Porto, 2007, s. 27 [cit. 2023-07-20]. Diplomová práce. Universidade de Porto. Dostupné z: <https://repositorioaberto.up.pt/bitstream/10216/23128/2/tesemestalexandrafaria000093154.pdf>.

Ženy jako Lídia, které byly schopny snít, cítit a komunikovat narušovaly prostředí mužů. Vymykaly se společnosti, která nevěděla, jak s nimi naložit. Muži si je nedokázali podmanit, protože byly jiné, a to je znervózňovalo. Představovaly prasklinu v řádu, který společnost slepě následovala a jejich přítomnost ji nutila čelit pravdě, že by svět mohl nabídnout více, než si dokáže připustit.

Absence snů jako základ společnosti, řekla, společnost, která nemá touhy ani vášně, a je tudíž spořádaná, naprogramovaná, docela smířená s vyjetými koleje, touha je způsob, jak rozlomit pouta, a proto je třeba ji potlačit, kdyby všichni najednou začali toužit, vymýšlet si, známý svět by se rozpadl v prach a vstoupili bychom do jiného, odlišného, [...], jenže na druhé straně, teprve když člověk pochopí, že buď může začít žít jinak, nebo skočit z okna, uvidí všechno z té pravé perspektivy.⁵⁴

Ačkoli se hranice myšlení portugalské společnosti zásadně rozšířila, když byla vystavena zahraničním vlivům svobodného světa, lidé stále lpěli na udržení nějaké pevné hranice, která měla začátek a konec, a člověk se ji neodvážil překročit. Ta hranice lidi chránila před ztracením kontroly nad vlastním životem, bez které by nevěděli, co se sebou. Zároveň je, ale omezovala v dosáhnutí opravdové svobody. „Strach z lásky, řekla ona, strach z toho, že musíš dojít na hranice sebe sama, zničit všechno, co opouštíš, a na místo toho stvořit něco nového.“⁵⁵

Lídia vzpomíná na svou matku a uvědomuje si, že přesně tato omezená patriarchální společnost ji dohnala k sebevraždě. Společnost, kterou představuje Afonso a mlčení v jejich vztahu. Na rozdíl od své matky má však možnost a prostředky odejít a nestarat se o to, co si oni okolí pomyslí. Ona necítí, že by její existence měla špatný vliv na společnost, naopak. Ví, že jí svým myšlením nutí klást otázky, které jsou zároveň řešením nekonečného mlčení, které se v ní prohlubuje. Její matka znala pouze ticho, protože žila v době, kdy ženy otázky klást nemohly a ani nevěděly na co se ptát. Lídia svůj hlas chytře využívá a zahání svými otázkami Afonse do kouta. On však, jako muž není schopen jejímu jazyku porozumět, a proto se snaží změnou téma získat zpět kontrolu nad konverzací.

Jenomže já to mlčení nakonec stejně prolomím, říkej si, co chceš, protože nikdy, nikdy nepřistoupím na tvoje pravidla hry, on při prvním skutečném slově zneklidní a usměje se a

⁵⁴ GERSÃO, 2009, s. 77-78.

⁵⁵ GERSÃO, 2009, s. 76.

pokusí se odvést řeč jinam, ale mlčení už bude prolomené a já budu moct říct něco, co nás konečně navzájem postaví skutečné a bez opory tváří v tvář.⁵⁶

5.2.1. Ekofeminismus

Díky vzdělanosti, které se Lídií dostalo, mohla sledovat svět a společnost kritickým očima mladé ženy, která stále hledá své místo. Nemá žádný konkrétní cíl, kterého chce dosáhnout, jen chce být svobodná. Je si vědoma svého privilegia a všech možností, které se jí nabízejí a hodlá svůj život změnit. Chce žít naplno a mít nad svými rozhodnutími naprostou kontrolu, bez toho, aniž by se někomu musela zodpovídat. Se svým partnerem touží debatovat o možnostech světa a bavit se s ním o opravdových problémech, které lidi a planetu sužují.

Mluví o přírodě jako symbolu svobody, kterou se lidé snaží zničit. Muži chtějí přírodu ovládnout, aby si dokázali kontrolu a moc, kterou nad ní mají. Nesnesou, že se příroda nepodřizuje řádu, který vytvořili. Nahrazují ji naprogramovanými stroji, které řídí a sami se těmi stroji stávají. Lídia kritizuje negativní dopad moderního člověka na přírodu, který je podnícen penězi a stroji v kapitalisticky orientované společnosti. Jako žena se Lídia cítí propojena s přírodou, protože v ní nachází volnost. Ztotožňuje se s vodou, která se nechává volně unášet bez překážek a bere na sebe nespočet podob. Může být, čím chce, a to Lídií na vodě fascinuje. Často se hlavní hrdinky v románu ve vodu mění, a tento živel se pak stane odrazem jejich nitra.⁵⁷ Metafora vodního elementu promítá emoce a pocity, které ženy v daném momentě cítí.

Lídií vnímá, jak planeta pod vládou mužů umírá, protože jí nedokážou přijmout takovou, jaké je. Svými zásahy se jí snaží ovládnout a tím ji zabíjí. Stejně tak, jako ženu.

Po stromech přišlo na řadu moře, [...], když přírodní moře bylo už tak znečištěné, že se na pláž nedalo chodit, vyrobily moře umělé, mnohem dokonalejší, mělo stejnou barvu, ale hustotu spočítali tak, aby správně nadnášelo, ochočené moře, ve kterém se nikdo neutopí, napadlo ji ještě, když se potápěla, a lidé jsou v tom stále bezpečnějším a svobodnějším světě šťastnější a šťastnější.⁵⁸

⁵⁶ GERSÃO, 2009, s. 66.

⁵⁷ GAISLEROVÁ, Anna. *Motiv vody v románu Mlčení od Teolindy Gersãové* [online]. Praha, 2021, s. 35 [cit. 2023-07-20]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150286/130318119.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁵⁸ GERSÃO, 2009, s. 35.

Toto téma pravděpodobně vychází z myšlenek ekofeminismu, které jsou v díle jasně přítomné. Tento feministický směr analyzuje spojitost mezi útlakem žen a vykořisťováním přírody, za kterými stojí (hetero)patriarchální kapitalismus.⁵⁹

Problematika tohoto hnutí podle socioložky Marty Kolářové je jeho esencialismus, kvůli kterému byl často v 90. letech vyčleňován ze světové debaty. Tato perspektiva ženám „přisuzuje větší spřízněnost s přírodou, zatímco u mužů omezuje možnost projevu pečujících kvalit a prostor pro to, aby se zapojili do boje/péče o životní prostředí“⁶⁰ Podle autorky však existuje mnoho příkladů mužů, které toto tvrzení vyvracejí. Konkrétně aktivní otci, či ekohospodáři již femininní hodnoty uznávají a snaží se ve svém životě zohlednit trvalou udržitelnost.⁶¹

5.3. Láska, sexualita a intimita

Ženská sexualita a intimita jsou témata, která se poprvé začínají objevovat v Americe s druhou vlnou ženského hnutí v 70.- 80. letech minulého století. Proniknutím těchto tabuizovaných témat do celospolečenské debaty se tehdejší feministky snažily upozornit zejména na problematiku sexuální objektivizace ženských těl a sexuálního násilí. Tato témata se pak projevovala jak ve společnosti, tak i v umění a literatuře.

5.3.1. Lavínia

Teolinda Gersão se v románu *Mlčení* snažila zapracovat do svého díla tuto problematiku ženské sexuality, prostřednictvím vztahů hlavních hrdinek s muži. Oba partneři, ačkoli reprezentují jiné generace, sdílí určité charakteristiky a jejich podobnost se promítá i do jejich vztahů k ženám. Během období Nového státu téma ženského těla bylo bráno spíše s opovržením a považovalo se za naprosto nevhodné.⁶²

Mezi Lavínií a Alfredem není od začátku žádná sexuální přitažlivost, natož láska. On lásku neuznává, nevěří v tak abstraktní věc a snaží se jen vyhovět zvykům společnosti.

⁵⁹ NEBESKÁ, Ananké. „Padesát let ekofeminismu“. In *A2 kulturní čtrnáctideník* [online]. 2023, 4 [cit. 2023-07-24]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/padesat-let-ekofeminismu>.

⁶⁰ KOLÁŘOVÁ, Marta. „Žít ekofeminismus“. In *A2 kulturní čtrnáctideník* [online]. 2023, 4 [cit. 2023-07-20]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/zit-ekofeminismus>.

⁶¹ KOLÁŘOVÁ, Marta. „Žít ekofeminismus“. In *A2 kulturní čtrnáctideník* [online]. 2023, 4 [cit. 2023-07-20]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/zit-ekofeminismus>.

⁶² WEISSOVÁ, 2009 s. 103.

Z románu neznáme žádné okolnosti jejich seznámení, ani jak a kdy jejich vztahu začal, můžeme se však domnívat, na základě pozdějšího vývoje manželství, že jejich sňatek byl prostou formální nutností. Jakožto svobodná matka s dítětem Lavínia mohla vidět ve sňatku s Alfredem, úspěšným, vysoce postaveným mužem, dobrou životní příležitost. On mohl zase v ní, fascinován jejím exotickým vzhledem, vidět pozornost, kterou by tím ve společnosti získal. Nemohl však tušit, že přítomnost Lavínie v jeho životě ho poprvé donutí něco cítit a její ztráta ho navždy poznamená.

Lavínia se snaží během života plně vyhovět jejímu muži. Splňuje všechny povinnosti, které se od ní očekávají, ale nemůže se zcela ztotožnit s identitou, kterou jí Alfredo vnutil. Ten se jako antický Pygmalion snaží z Lavínie vytvořit dokonalou ženu, která by mu stála po boku, a to i za cenu, že změní celou její osobnost, počínaje jejím jménem.

Lavínia s ním není šťastná a hledá proto něco intimního, co by bylo jen jejím, a to najde v Herbertovi, který se stane jejím tajným milencem. Je to jediný zdroj rozkoše a vášně, který Lavínia v novém světě zažívá a vzrušuje jí pomyšlení, že se tím navíc vzpouzí svému muži. Její milenecký vztah s Herbertem je založen čistě na tělesné lásce, ale to Lavínii stačí k tomu, aby dala celý svůj stabilní život v sázku, a rozhodne se s ním utéct. „Raduje se z pohybu, ze svého rozhodnutí, z odvahy dát si život do pořádku“⁶³. Jeho láska je to jediné, co ji drží nad vodou a když se jejich vztah rozpadá, nemá již pro co žít.

5.3.2. Lídia

Porevoluční doba, ve které vystupuje Lídia dovoluje ženám vyhledávat rozkoš mnohem snadněji a otevřeněji než generaci její matky. Lídia patří mezi ženy, které své tělo plně vnímají a využívá ho k vyjádření svých pocitů. Jako malířce je pro ni kontakt jejích prstů se štětcem a nanášení barev na plátno jakýmsi intimním procesem, nad kterým má kontrolu pouze ona sama.⁶⁴ Necháává se unášet svými myšlenkami a sny, které pak přenesou do svých obrazů. Tělo je pro ni prostředkem k přímému dorozumění v době, kdy ženská slova stále ještě nemají hodnotu v uších mužů, kteří ji obklopují. Tuto neverbální komunikaci můžeme vidět také u Lavínie, která v pletení, kouření a péči o květiny našla způsob, jak pasivně komunikovat se světem. Touto monotónní činností, která byla náplní jejích posledních let života, mohla chtít upozornit lidi v jejím okolí, že je s ní něco v nepořádku, nikdo však její volání o pomoc neslyšel.

⁶³ GERSÃO, 2009, s. 57.

⁶⁴ WEISSOVÁ, 2009, s. 103.

Lídia nechce být jen pasivním účastníkem vztahu, jako byla její matka. Chce se aktivně podílet na jeho chodu a podněcovat v něm vášně. Aby toho dosáhla, snaží se neustále se svým partnerem komunikovat a sdílet s ním její pocity a sny. Nelíbí se jí, jak lidé zapomněli skutečně žít, v momentě, kdy se jim otevřel svět. Necháávají za sebe rozhodovat ostatní, aby nemuseli přemýšlet, a to pouze podporuje mlčení mezi nimi. Chtějí vytvořit svět, ve kterém se nestane nic nečekaného, kde je vše naplánované tak, aby člověk nikdy nemusel myslet a čelit problémům, a to dokonce i v sexuálním životě, jak ironicky komentuje Lídia před Afonsem. „Na každém rohu se prodávají knihy, z nichž se lze naučit všemožným technikám milování, lidé nikdy nebyli šťastnější, svobodnější a nikdy dřív nebrali s sebou do hrobu tak ohromující množství orgasmů.“⁶⁵

Afonso je okouzlen Lídiinou krásou a mladým duchem. Existenci jejího ženského těla si na rozdíl od generačně staršího Alfreda plně uvědomuje. Lídia v něm probouzí touhu, kterou již léta necítil a nechá se jí občas unést. Jakožto lékař je zvyklý pracovat s lidskými těly každý den. Opravuje je jako rozbité stroje, kterými pro něj tyto křehké schránky jsou.⁶⁶ Od příchodu Lídie do jeho života ho však stále napadá otázka, jak dlouho vydrží další zásahy do jeho pořádku, které její přítomnost provokuje, než se sám ocitne na místě ztuhlých těl na nemocničním lůžku a bude jako ony vyčkávat na smrt.

Tělesná láska pro oba milence znamená jediný moment, kdy nemusí vzájemně komunikovat slovy, ale jen se nechávají unést pohyby svých těl. „Řekl také, že ji čeká. Jasně a zřímá, žádné hraní se zbytečnými slovy, které všechno zamlží. Budou se milovat na světlé kovové posteli. Znovuobjevovat svá gesta, začít znovu od začátku, obklopen svobodným, obyvatelným prostorem.“⁶⁷

5.3.3. Potrat jako symbol svobody

Interrupce je jedním z velice citlivých témat Portugalska, které se táhne napříč historií této země. Dlouhé prosazování a formování tohoto zákona až do jeho finální podoby z roku 2007 staví Portugalsko mezi poslední evropské země v jeho legalizaci.

Autorka využívá této problematiky Portugalska a představuje ji v příběhu v úplně jiném světle, než bylo v tehdejší společnosti zvykem.

⁶⁵ GERSÃO, 2009, s. 32.

⁶⁶ WEISSOVÁ, 2009, s. 103.

⁶⁷ GERSÃO, 2009, s. 33.

Když Lídia otěhotní s Afonsem její tělo se naráz mění z žádoucího objektu pro muže, kteří obdivují jeho krásu, na objekt schopný dát nový život.⁶⁸ Stala by se matkou dítěte, které by naprosto změnilo její budoucnost. Věděla, že když si dítě nechá, osud její matky ji dostihne a ona se podvolí systému, kterému celý život odolávala. Její vztah s Afonsem nikdy nemohl naplnit její představy o dokonalém souznění. On by nikdy neopustil svůj svět, aby přijal ten její, a proto bylo načase, aby se o to přestala pokoušet a absolutně se oprostila od jeho existence. Proto se sobecky rozhodne ukončit těhotenství a tím osvobodit nejen sebe, ale i své dítě od života v mlčení, nehledě na Afonsovy city.

Během zákroku se jí v halucinacích způsobenými léky zjeví matka Lavínia, která se rozplyne ve vodě. Lídia ve snu bojuje s únavou a sněhem, které chtějí, aby se zastavila a podvolila se tichu, které ji postupně pohlcuje, ona však nepřestává bojovat. Její tělo náhle ožívá a ona se probouzí na nemocničním lůžku.

Potrat je pro Lídií jakousi oslavou svobody, skrz kterou vstupuje do další životní kapitoly a zároveň si jím utvrzuje právo rozhodovat o vlastním těle. Nikomu se nezodpovídá a už vůbec ne Afonsovi, kterého Lídiino rozhodnutí vzdát se jejich dítěte naprosto zničilo. Bylo pro něj poslední šanci na společnou budoucnost, která křehce závisela jen na jejím těhotenství. Potrat pro něj neznamenal jen konec jednoho vztahu, ale i konec celé jedné životní fáze. Nechtěl se vrátit zpět k životu, který zanechal ve svém domově s Alcinou, protože už nebyl stejným člověkem. Když mu Lídia vstoupila do života, narušila jeho svět a on bez ní nevěděl, kam patří. Už neměl nic, co by ho k ní poutalo a jediné co mohl cítit je vztek a šok, z Lídiina rozhodnutí. Kniha končí Afonsovým afektem, na jehož vrcholu Lídií udeří a zoufale se za agresivitu snaží skrývat svou zranitelnost. Poté Lídia odchází a jejich cesty se navždy rozdělí.

Čtyři hodiny po smrti, moje dítě je po smrti a ona mluví, a v tom ji udeřil, protože nenašel způsob, jak ji přestat poslouchat, protože najednou tu byl konec jednoho krátce trvajícího domova, odcházela a on ji nemohl zadržet, zavře okna a dveře, a domov zmizí, jeho život zmizí, jako když se zhasne lampa.⁶⁹

⁶⁸ GAISLEROVÁ, Anna. *Motiv vody v románu Mlčení od Teolindy Gersãové* [online]. Praha, 2021, s. 21 [cit. 2023-07-20]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150286/130318119.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁶⁹ GERSÃO, 2009, s. 96.

Závěr

Cílem této bakalářské práce nazvané *Vztah matky a dcery v románu Mlčení od Teolindy Gersão* bylo analyzovat vztah mezi matkou a dcerou v literární prvotině portugalské spisovatelky Teolindy Gersão.

Úvodní informace o autorce, nastínění historických kontextů a základní charakteristiky díla nám pomohly objasnit okolnosti a témata stěžejní analytické části práce. Tato část obsahovala tři různé úhly pohledu, díky kterým jsme mohli najít skutečnou problematiku vztahu hlavních hrdinek a poukázat na vývoj postavení ženy ve společnosti napříč dvěma generacemi, které v románu zastupují matka a dcera.

První podkapitola analýzy rozebírala vztah hlavních hrdinek Lídie a Lavínie z hlediska rodinných vztahů. Od začátku díla je jasné, že osudy matky a dcery jsou navzájem spleteny, ačkoli se během života na všech úrovních spíše mívají. Paradoxně je spojí až smrt jedné z nich, která navždy poznamená osud té druhé. V knize mezi nimi nenajdeme žádnou přímou interakci, což nám napovědělo, že jedním z největších problémů jejich vztahu byla neschopnost spolu komunikovat. Rodinný vztah mezi nimi jsme tudíž mohli definovat pouze skrz vzpomínky a sny, ve kterých se Lavínia své dceři zjevuje, a to zejména ve spojitosti s její smrtí. Lídia pochopí skutečný důvod matčina neštěstí, až když se dostane do podobné situace se svým partnerem. Sebevražda matky se jí vrací jako varování, aby nedovolila opakování stejné tragédie. Zásadní věc, která matku s dcerou však od sebe odlišuje je síla hlasu, která dá Lídii možnost volby. Lavínia se ho vzdala, aby lépe zapadla do společnosti svého muže a nechala ho tím ovládnout její identitu. Byla na svého manžela, který ji nedokázal pochopit, závislá, jak společensky, tak jazykově. On se stal jejím hlasem a ačkoli by mohla mluvit svým rodným jazykem alespoň se svou malou dcerou, rozhodne se sama dobrovolně zapřít svou minulost. Úmyslně potlačí svou mateřštinu, tvrdí, že ji zapoměla a raději oněmí. Domnívám se, že tímto rozhodnutím mohla chtít pomoci své dceři v adaptaci v novém domově. Nechtěla, aby se její dítě ocitlo ve stejné situaci, kdy stála na pomezí dvou identit a nevěděla kým je. Lavínia se nikdy nemohla ztotožnit s tou manželovou a zároveň již nemohla najít cestu k sobě samé. Lídia toto pochopí až v dospělosti, kdy se jí její partner Afonso snaží ovládat a měnit její zvyky, jen proto že jí nerozumí. Tady se promítá myšlenka dvou světů mužů a žen, které se nemůžou nikdy prolnout,

protože je jejich vnímání světa příliš jiné. Pragmatičtí muži jako Afonso, nemohou zcela porozumět snilkovství a volnomyšlenkářství žen jako je Lídia, které touží po svobodě a chtějí se svým protějškem navázat hlubokou konverzaci, která zasáhne posluchačovu duši.

Ve druhé podkapitole jsme analyzovali vztah mezi matkou a dcerou v kontextu dvou generací portugalských žen, které představují dvě historická období: autoritářské období Nového státu a svobodné demokratické období po Karafiátové revoluci v roce 1974. Lavínia odjela s Alfredem do nové země, kde vládla patriarchální společnost posedlá řádem. Ženy se musely tomuto řádu, který představoval mužský svět podvolit, aby nenarušily nastavený chod společnosti. Muž byl hlavou rodiny, zatímco žena zůstávala doma a starala se o domácnost. Nevědomost jazyka byla pro Lavíniin život osudovou a nedávala jí jinou možnost než tuto tradiční roli odevzdaně přijmout. Její život doprovázelo mlčení, které ji dohnalo k sebevraždě. Smrtí paradoxně poprvé probudila v jejím manželovi zájem o ní. Ten nemohl pochopit proč se jeho žena rozhodla ukončit svůj život, protože jí během života nebyl schopný porozumět. Lídia nemohla přihlížet Alfredovo zoufalému počínání po matčině smrti a rozhodla se odejít, aby mohla začít žít svůj život naplno. Patří k již svobodné generaci žen, které se díky dobrému vzdělání nabízejí možnosti, o kterých se generaci její matky ani nesnilo. Chce svým hlasem měnit svět, jehož problémy plně vnímá a chce o nich diskutovat s Afonsem. Lídia otevřeně kritizuje společnost kolem ní, která neví, jak naložit se získanou svobodou a raději se uchyluje zpět k řádu, který slepě následuje. Lidé nechali přemýšlení na jiných, aby nemuseli čelit problémům, které zcela ignorují. Důležitá je v této podkapitole role přírody, ve které žena jako Lídia vidí skutečnou svobodu a cítí se na ni napojena. Lídia si uvědomuje negativní dopad člověka na životní prostředí ve světě ovládaném muži, kteří se snaží přírody zmocnit. Nesnesou její nespoutanost a nahrazují ji stroji, které mají pod kontrolou, stejně tak jako ženy, které pomyslně přeměňují na němé roboty žijících v jejich stínu. Toto propojení dvou utlačovaných entit, ženy a přírody, je příkladem náznaků ekofeminismu, jehož myšlenky se objevují napříč knihou.

Ve třetí části analýzy jsme se přesunuli k lásce, intimitě a sexualitě hlavních hrdinek, a to zejména ve vztahu k jejich partnerům. Alfredo a Afonso představují velmi pragmatické muže, kteří se jen snaží vyhovět pokřivenému a zejména patriarchálnímu systému. Snad proto se snaží ovládat své partnerky, které představují narušení tohoto systému a řádu obecně. Mezi Alfredem a Lavínií není po letech žádná sexuální přitažlivost a jejich sňatek byl pravděpodobně spíše formalitou než citovou záležitostí. Alfredo v lásku a tělesnost nevěří, protože mu jsou cizí. Lavínia najde vášeň v Herbertovi, příteli Alfreda, který se stane jejím tajným milencem. Jejich vztah ji dává pocit nezávislosti a vzrušení, které ji v manželství chybí, a když se rozpadne,

přijde tím o jediný zdroj štěstí, na kterém závisel její život. Na druhou stranu porevoluční doba otevírá ženám možnosti hledat rozkoš mnohem otevřeněji a snadněji než generaci předchozí, kdy se na ženské tělo hledělo mnohem puritánštěji. Lída si je svého těla plně vědoma a jako malířka ho rovněž využívá k neverbální komunikaci se světem. Malování je pro ni intimním procesem, během kterého má nad svým tělem plnou kontrolu. Afonso jako lékař bere tělo jako rozbitý objekt, který opravuje. Na rozdíl od Alfreda však vnímá ženskost Lídiina těla a nechá se unášet pocitem touhy, který mu přináší. Tělesná láska je jediný způsob, jak spolu milenci dokážou skutečně komunikovat, ačkoli je v ní stále přítomný řád mužského světa. Když si Lída uvědomí, že Afonso nikdy nepřekročí hranici tohoto světa, aby ji skutečně porozuměl, rozhodne se odejít a zřechat s ním veškeré vazby, které by ho k ní poutaly, a to i za cenu ztráty jejich nenarozeného dítěte. Lída vidí v potratu začátek nového svobodného života, který ji čeká a vůbec ji nezajímá bolest, kterou tím způsobí Afonsovi. Věří, že tím osvobozuje oba od vztahu, který neměl od začátku šanci a ona se mu nemusí za svůj čin nijak zodpovídat. Afonsa zpráva o potratu naprosto zničí, protože jejich dítě bylo jeho jedinou nadějí na společnou budoucnost s Lídií a jeho ztrátou přichází zároveň i o ni. Tím končí jedna životní kapitola obou z partnerů, v jejíž konci Lída konečně najde svobodu, po které toužila.

Resumé

Cílem této bakalářské práce *Vztah matky a dcery v románě Mlčení od Teolindy Gersão* bylo analyzovat vztah mezi matkou a dcerou v románu *Mlčení* od současné portugalské autorky Teolindy Gersão. Vztah mezi hlavními ženskými hrdinkami Líddí a Lavínií reflektuje společenské dění a měnící se roli žen v Portugalsku v období autoritářského Nového státu a v období porevolučním po roce 1974.

Práce je rozdělena do tří částí. První část se zabývá autorkou, jejím životem a dílem, které se těší mezinárodního uznání. Dále představuje též historický kontext románu, který přiblíží ženskou roli v průběhu Salazarovy diktatury až do jeho pádu, a feministické vlivy “ženské“ literatury od konce 70. let minulého století.

V druhé části jsme se přesunuli k samotnému dílu *Mlčení*. Rozebírali jsme hlavní znaky a témata knihy spolu s charakteristikou hlavních postav prostřednictvím dvou partnerských vztahů. Ve třetí části jsme se po krátkém úvodu o použité sekundární literatuře zaměřili na hlavní analyzovanou oblast, vztah matka-dcera v románu. K jeho pochopení nám pomohl zejména článek *Luce Irigaray's View on Mother-Daughter Relationship* od autorky QIU Xiaoqing a disertační práce *O Mundo onírico em Teolinda Gersão* od Alexandry Sofiy Cunhy Correiy De Faria. Na problematiku vztahu jsme se podívali ze tří různých úhlů pohledu: rodina, dvě portugalské generace žen a intimita ve vztahu k mužům. Hlavní problematikou vztahu v románu byla neschopnost komunikace, zapříčiněná dvojím pojetím světa mužů a žen, kteří si navzájem nerozumí a mužská potřeba řádu, která ženám zabraňuje v růstu a dusí je.

Resumo

O objetivo desta tese de licenciatura é analisar a relação entre mãe e filha no romance *O Silêncio*, da escritora portuguesa contemporânea Teolinda Gersão. A relação entre as personagens femininas principais, Lúdia e Lavínia, reflete os acontecimentos sociais e a mudança do papel da mulher em Portugal durante os períodos autoritário de Estado Novo e pós-revolucionário após 1974.

A tese está dividida em três partes. A primeira parte trata da autora, da sua vida e da sua obra, aclamada internacionalmente. Introduce também o contexto histórico do romance, que aborda o papel da mulher durante a ditadura de Salazar até à sua queda, e as influências feministas na literatura "feminina" a partir do final da década de 1970.

Na segunda parte, passámos à obra *Silêncio* propriamente dita. Analisámos as características e os temas principais do livro, bem como a caracterização das personagens através de duas relações amorosas. Na terceira parte, após uma breve introdução sobre a literatura secundária utilizada, centrámo-nos na principal área de análise, a relação mãe-filha no romance. Em particular, o artigo *Luce Irigaray's View on Mother-Daughter Relationship*, de QIU Xiaoqing, e a dissertação *O Mundo onírico em Teolinda Gersão*, de Alexandra Sofia Cunha Correia De Faria, ajudaram-nos a compreendê-la. Analisámos a questão das relações sob três ângulos diferentes: a família, duas gerações de mulheres portuguesas e a intimidade em relação aos homens. O principal problema das relações no romance era a incapacidade de comunicar, causada pela dupla visão do mundo de homens e mulheres que não se entendem e pela necessidade masculina de ordem que impede as mulheres de crescer e as sufoca.

Seznam použité literatury

Primární literatura

GERSÃOVÁ, Teolinda. *Mlčení*. Přel. Lada WEISSOVÁ. Praha: Torst, 2009. ISBN 978-80 7215-370-1-9.

Sekundární literatura

DIBALOVÁ, Dominika. *Os aspetos da feminilidade no romance O Silêncio de Teolinda Gersão* [online]. Brno, 2017, [cit. 2023-07-21]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/qjc50/bp_dibalova.pdf?lang=en.

FARIA, Alexandra Sofia Cunha Correia de. *O Mundo Onírico em Teolinda Gersão* [online]. Porto, 2007 [cit. 2023-07-20]. Diplomová práce. Universidade de Porto. Dostupné z: <https://repositorio-aberto.up.pt/bitstream/10216/23128/2/tesemestalexandrafaria000093154.pdf>.

FERREIRA, Ana Paula. „Home Bound: The Construct of Femininity in the Estado Novo.“ In *Portuguese Studies* [online]. 1996, 12(2), s. 133-144 [cit. 2023-07-18]. ISSN 02675315. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41105752>.

GAISLEROVÁ, Anna. *Motiv vody v románu Mlčení od Teolindy Gersãoové* [online]. Praha, 2021 [cit. 2023-07-20]. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/150286/130318119.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

IRIGARAY, Luce. *An Ethics of Sexual Difference* [online]. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993 [cit. 2023-07-21]. ISBN 0801481457. Dostupné z: <https://www.coursehero.com/file/44619940/Irigaray-Ethics-of-Sexual-Differencepdf/>.

KENDRICK, Carolyn. „Refuting the Myth of Motherhood in Portuguese Literature: A Study of Agustina Bessa Luís `Vale Abraão.“ In *Rocky Mountain Review of Language and Literature* [online]. 2003, 57(2), s. 43-56 [cit. 2023-07-18]. ISSN 03611299. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1348392>.

KOLÁŘOVÁ, Marta. „Žít ekofeminismus“. In *A2 kulturní čtrnáctideník* [online]. 2023, 4 [cit. 2023-07-20]. ISSN 1803-6635. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/zit-ekofeminismus>.

MAGALHÃES, Maria José. „Movimentos feministas em Portugal 1970-2007“. In *As Faces de Eva: Perspectivas sobre a Mulher Portuguesa (1908-2007)* [online]. 2007. [cit. 2023-07-18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/259647794_Movimentos_feministas_em_Portugal_1970-20076.

MELLO, Ludmila Giovanna Ribeiro de. „A literatura feminina portuguesa contemporânea: Lúcia Jorge e Teolinda Gersão“. In *Navegações* [online]. 2012, 5(2), s. 234-237 [cit. 2023-07-21]. ISSN 1983-4276. Dostupné z:
<https://revistaseletronicas.pucrs.br/ojs/index.php/navegacoes/article/view/12806>.

NEBESKÁ, Ananké. „Padesát let ekofeminismu.“ In A2 kulturní čtrnáctideník [online]. 2023, 4 [cit. 2023-07-24]. ISSN 1803-6635. Dostupné z:
<https://www.advojka.cz/archiv/2023/4/padesat-let-ekofeminismu>.

THOMAS ALMEIDA, Inês, „Entrevista com Teolinda Gersão.“ In *Berlinda* [online], [cit. 2021-06-02] <https://www.berlinda.org/magazine-teolinda-gersao-entrevista>.

VAŇKOVÁ, Irena. „Řeči, v níž vzpomínám“. In *Jazyky, rozumění, porozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007, s. 186-200. ISBN 978-80-7308-204-8.

WEISSOVÁ, Lada. „Příběhy o potřebě dorozumění“, In GERSÃO, Teolinda. *Mlčení*, Praha: Torst, 2009. s. 99-125. ISBN 978-80-7215-370-1-9.

XIAOQING, QIU. „Luce Irigaray's View on Mother-Daughter Relationship.“ In *Comparative Literature: East & West* [online]. 2018, 11(1), s. 31-43 [cit. 2023-07-21]. ISSN 2572-3618. Dostupné z:
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/25723618.2009.12015364>.

ZÁVĚŠICKÝ, Jan. „Salazarovo Portugalsko: jaké bylo?“ In *Listy* [online]. 2004, 6 [cit. 2023-07-20]. ISSN 1210-1222 Dostupné z:
<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=046&clanek=060415>.